

De leerlingen van het Leerorkest

Bekeken vanuit het theoretisch kader van *Cultuur in de Spiegel*

Door: Fianne E.M. Konings, juni 2010

Inhoudsopgave

1. Inleiding en aanleiding	4
2. Onderzoeksaanpak	6
3. Cultuur in de Spiegel	7
3.1. Doelstellingen	7
3.2. Basis- en mediale vaardigheden	8
3.3. Muziek	8
4. Literatuuronderzoek muziekbeleving	10
5. Portretten	13
5.1. Introductie portretten	13
5.2. Portret Benjamin	14
5.3. Portret Dimas	16
5.4. Portret Habiba	17
5.5. Portret Jan	19
5.6. Portret Marius	21
5.7. Portret Mila	23
5.8. Conclusies portretten	27
6. Conclusies	32
6.1. Cultuur in de Spiegel	32
6.2. Leerorkest	35
Literatuur	36
Bijlagen	37

1. Inleiding en aanleiding

“Omdat muziek voor iedereen is.” Met dit statement presenteert het Leerorkest van het Muziekcentrum Amsterdam Zuidoost zich sinds 2006. Kinderen van een aantal basisscholen uit Amsterdam Zuidoost kregen de afgelopen vier jaar les op klassieke instrumenten en geven concerten op bijzondere plekken als het Concertgebouw en de Beurs van Berlage.

Het Leerorkest laat kinderen in groep 5 van de basisschool kennismaken met verschillende instrumenten. Als ze een keuze hebben gemaakt voor een instrument krijgen ze tot en met groep 8 een keer per week tijdens schooltijd groeplees en les met het hele of delen van het orkest. Vanaf groep 6 mogen de kinderen hun instrument ook mee naar huis nemen om te oefenen. Doel is dat kinderen zich de basisvaardigheden eigen maken van het bespelen van een instrument. De kinderen vormen met elkaar een Jeugd Symfonisch Leerorkest en hebben deelrepetities, repetities met het orkest en treden op als Jeugd Symfonisch Leerorkest.

Vanuit het Leerorkest kunnen kinderen doorstromen naar het Klein Leerorkest en een Instuiforkest. Het Muziekcentrum veronderstelde dat het creëren van doorstroommogelijkheden pas nodig was als de eerste leerlingen die deelnamen aan het Leerorkest uit groep 8 de school zouden verlaten (eind schooljaar 2009/2010). De behoefte van de scholen en de leerlingen aan doorstroommogelijkheden ontstond echter direct na de start van het project. Het Klein Leerorkest is een talentklas die wordt aangeboden in de brede school. Hierin zitten op dit moment 32 leerlingen. Het Instuiforkest is een aanbod na schooltijd, dat op dit moment zo'n vijftien leerlingen trekt. Tot slot gaat een elftal leerlingen in hun vrije tijd naar de muziekschool. Hoewel er volgens het Muziekcentrum veel kinderen interesse hebben in lessen op de muziekschool, blijkt slechts een klein deel van de kinderen ook daadwerkelijk les te volgen. De mensen van het Muziekcentrum vermoeden dat vooral de afstand tussen huis en muziekschool een barrière vormt. De directeur van het Muziekcentrum heeft dan ook de wens ooit individuele les op school aan te bieden of de kinderen met een eigen bus op te halen.

Talentontwikkeling en individuele muziekontwikkeling zijn echter niet de primaire doelstelling van het Leerorkest. Die primaire doelstelling is kinderen de basisvaardigheden bijbrengen voor het bespelen van een muziekinstrument. De overige doelstellingen liggen op het terrein van groeps –en gedragsontwikkeling.

Het gaat het leerorkest dus om de volgende doelstellingen:

- Individueel: het bespelen van een instrument.
- Groepsontwikkeling: de kinderen spelen samen en horen met elkaar ergens bij.
- Gedragsontwikkeling: het spelen van een instrument en spelen in een orkest vereist vaardigheden als discipline, concentratie, luisteren en samenwerken(spelen).

Het Leerorkest wordt door veel verschillende partijen (financieel) ondersteund, waaronder het Jeugdcultuurfonds. Dit fonds is benieuwd naar het effect van het Leerorkest. In eerste instantie wilden zij daarom een kwalitatief onderzoek dat meer inzicht zou geven in de opbrengsten van het Leerorkest op leerling-, ouder- en schoolniveau. Omdat het een kleinschalig onderzoek betrof, is ervoor gekozen de focus bij de kinderen te leggen en vanuit die invalshoek ook te praten met ouders en wanneer mogelijk met leerkrachten en muziekdocenten. Specifiek is gekozen voor zes kinderen die vanuit het Leerorkest les zijn gaan volgen bij het Muziekcentrum. Om aan deze gesprekken een verdieping te geven is gevraagd of er een link naar het onderzoek *Cultuur in de Spiegel (CiS)* van de Rijksuniversiteit Groningen gelegd mocht worden. Hierop werd door alle partijen positief gereageerd. Met Barend van Heusden, hoofdonderzoeker *CiS*, is contact geweest over de onderzoeksopzet, vragenlijst en uiteindelijke rapportage. Van Heusden benadrukte het belang van het krijgen van meer inzicht in de muzikale leefwereld van kinderen. Dit betekent dat je als onderzoeker ook vragen stelt die ingaan op wat kinderen thuis van ouders 'meehoren'. Daarnaast maakt het theoretisch kader het mogelijk om systematisch naar een aantal vaardigheden te kijken. Hierop wordt verderop uitgebreid ingegaan.

Door de aansluiting bij *Cultuur in de Spiegel* zijn de uitkomsten voor verschillende doelgroepen interessant. De portretten geven het Jeugdcultuurfonds en het Muziekcentrum Zuidoost een blik in de wereld van 'hun' kinderen. Tegelijkertijd kan deze informatie interessant zijn voor de betrokken muziekdocenten en leerkrachten, die met hun onderwijs kunnen inhaken op deze kennis over de leerlingen. Het vermoeden bestaat dat door het gebruik van het theoretisch kader van *CiS* muziekdocenten en leerkrachten specifiek naar bepaalde onderdelen van de muziekonderwijs en de muzikale ontwikkeling kunnen kijken. Welke muzikale leefwerelden zitten er in een klas en wat kan daar in de (muziek)les mee gedaan worden?

Anderzijds is het doel met dit onderzoek een bescheiden bijdrage te leveren aan *CiS*. Hierover later meer.

Nu eerst de onderzoeksaanpak, gevolgd door een toelichting op het theoretisch kader en een klein literatuuronderzoek. Daarna volgen de portretten van zes kinderen van het Leerorkest. Op deze portretten wordt teruggeblikt vanuit het theoretisch kader van *CiS*. Afgesloten wordt met het hoofdstuk conclusies. De conclusies richten zich op *CiS* en op het Leerorkest.

2. Onderzoeksaanpak

De onderzoeksvraag van dit onderzoek is:

wat kunnen we zeggen over de muziekbeleving van kinderen die via het Leerorkest in hun vrije tijd muziekles zijn gaan volgen op de muziekschool?

Om antwoord te geven op de onderzoeksvraag is een klein literatuuronderzoek gedaan naar de muziekbeleving van kinderen. Daarnaast zijn zes leerlingen die vanuit het Leerorkest zijn doorgestroomd naar de muziekschool uitgebreid geportretteerd. In de geschreven portretten ligt de nadruk op de muziekbeleving van deze leerlingen en die van hun ouders. Voor de gegevensverzameling zijn de leerlingen en ouders en zoveel mogelijk ook de klassenleerkracht en de muziekdocent geïnterviewd. Op basis hiervan zijn portretten geschreven.

Er zijn zes kinderen met verschillende afkomst en geslacht geïnterviewd. Het ging om:

- een Filippijnse/Nederlandse jongen uit groep 7 die dwarsfluit speelt.
- een Ghanese jongen uit groep 8 die fagot speelt.
- een Ghanees meisje uit groep 7 dat viool speelt.
- een Javaans/Indonesische jongen uit groep 7 die viool speelt.
- een Nederlandse jongen uit groep 7. Hij speelt slagwerk in het Leerorkest en krijgt gitaarles op de muziekschool.
- een Nederlands/Duits meisje uit groep 8 dat hobo speelt.

De kinderen wonen in Amsterdam Bijlmer. Ze zijn afkomstig van twee verschillende basisscholen in de wijk.

Het is vooraf belangrijk te stellen dat de gegevens niet representatief zijn door het kleine aantal kinderen dat is geïnterviewd. Wel laten de resultaten zien dat het mogelijk is een totaalbeeld van de kinderen te krijgen door hen en hun ouders te bevragen en te observeren vanuit het theoretisch kader van *CiS*. Het theoretisch kader van *CiS* is een bruikbaar instrument.

Daarnaast is de vragenlijst een resultaat van dit onderzoek. De vragenlijst kan in de toekomst als instrument gebruikt worden om inzicht in de muziekbeleving van kinderen te krijgen. De vragenlijst is geen eindproduct, maar in ontwikkeling. De vragenlijst is door Fianne Konings samengesteld, bijgesteld door Barend van Heusden en vervolgens na gebruik weer bijgesteld door Fianne Konings. Het zou interessant zijn wanneer ook met muziekdocenten hierop wordt gereflecteerd.

3. Cultuur in de spiegel

3.1. Doelstellingen

"*Cultuur in de spiegel (CiS)* is een onderzoeksprogramma van de Rijksuniversiteit Groningen naar een doorlopende leerlijn geïntegreerd cultuuronderwijs." Enkele aspecten van het theoretisch kader dat binnen het project *Cultuur in de Spiegel (CiS)* is ontwikkeld, worden hierna toegelicht vanuit hun relevantie voor het onderzoek naar de kinderen van het Leerorkest.

"*CiS* stelt dat cultuuronderwijs betrekking heeft op het individuele en collectieve culturele (zelf)bewustzijn, en zou tot doel moeten hebben het zelfinzicht, het inzicht in de eigen cultuur en die van anderen, en in cultuur in het algemeen, enerzijds te vergroten en anderzijds in verschillende media te leren uitdrukken." Uitgangspunt is de ontwikkeling van de leerling. Het *CiS*-onderzoek beoogt bij te dragen aan de ontwikkeling van een raamleerplan voor een doorlopende leerlijn geïntegreerd cultuuronderwijs. Hierbij is van belang toe te lichten dat cultuur wordt gezien als een cognitief proces, dit wordt omschreven als de aanpassing van de herinnering aan een altijd veranderende werkelijkheid. De 'werkelijkheid' lijkt altijd op wat we al weten. Van Heusden illustreert dit met het voorbeeld dat wanneer je iets nieuws proeft, vaak wordt gezegd; "het lijkt op..." Zo werkt het ook voor muziek. Een kind herkent bijvoorbeeld de hobo die het in het Leerorkest speelt op in een tv-uitzending van het Nederlands Philharmonisch Orkest. Het kind herkent muziek op basis van zijn geheugen en weet hoe het moet luisteren. "Cultuur is in feite omgaan met het verschil tussen geheugen en werkelijkheid" (Van Heusden 2010, p.13). Er zijn, zo stelt van Heusden, vier culturele basisvaardigheden om met verschil en verandering om te gaan c.q. te reageren op de veranderende werkelijkheid. Dit zijn *waarneming*, *verbeelding* (manipuleren, nieuwe voorstellingen), *conceptualisering* (samenballing van begrippen betekenisgeving) en *analyse*. Deze vier basisvaardigheden liggen ook ten grondslag aan het (culturele) zelfbewustzijn. Daarnaast onderscheidt *CiS* vier soorten media, waarin het zelfbewustzijn vorm kan krijgen. In het onderwijs leert een kind de vier basisvaardigheden beheersen, in verschillende media. *CiS* beargumenteert dat in het cultuuronderwijs de nadruk op de ontwikkeling van het (culturele) zelfbewustzijn zou moeten liggen.

3.2. Basis- en mediale vaardigheden

De vormen van dit zelfbewustzijn die ontwikkeld kunnen worden zijn: *zelfwaarneming*, *zelfverbeelding*, *zelfconceptualisering* en *zelfanalyse*. Deze vormen komen tot uiting in media: *het lichaam*, *artefacten* (gebruiksvoorwerpen), *taal* en *grafische symbolen*. In onderstaand schema is te zien hoe de basisvaardigheden van zelfbewustzijn en mediale vaardigheden elkaar vinden.

1) Wat is de cultuur van de leerlingen, waar ze op reflecteren?	2) Over welke basisvaardigheden beschikken ze?	Zelf-waarneming (voelen, luisteren, kijken)	Zelf-verbeelding (fantasie, kunst)	Zelf-conceptualisering (taal, symbolen)	Zelf-analyse (logica, structuur)
3) Welke media beheersen ze?	4) Productief (maken), én / of receptief (meemaken)?				
Hun lichaam (beweging, gebaren, klank)		Bijvoorbeeld: meditatie, spiegelen	Bijvoorbeeld: dans, muziek, mime, spel	Bijvoorbeeld: stereotype houding (zoals een militaire houding)	Bijvoorbeeld: ervaring van krachten die op het eigen lichaam werken
Voorwerpen (instrumenten, objecten, textiel, sculpturen)		Bijvoorbeeld: Spiegel	Bijvoorbeeld: sculptuur, instrumentale muziek	Bijvoorbeeld: mode, versieringen, vormgeving en architectuur	Bijvoorbeeld: anatomisch model van het lichaam
Taal (zang, gesproken en geschreven)		Bijvoorbeeld: poëzie (lyriek)	Bijvoorbeeld: lied, verhaal, drama	Bijvoorbeeld: geschiedschrijving, satire, betoog	Bijvoorbeeld: mens- en cognitiewetenschap
Grafische symbolen: tekeningen, schilderkunst, foto, film, video		Bijvoorbeeld: (zelf)portret, foto- en filmbeelden van zichzelf	Bijvoorbeeld: de meeste beeldende kunst, games	Bijvoorbeeld: stereotype beelden; grafische symbolen (zoals vlaggen)	Bijvoorbeeld: grafiek van bevolkingsgroei

Uit: *Cultuur in de Spiegel: naar een doorlopende leerlijn cultuureducatie*. Barend van Heusden (2010)

In dit schema zijn met name onderdeel 2) en 3) uitgewerkt. Voor dit onderzoek is ook punt 1) *de cultuur van de leerlingen*, van belang. Welke muziek hoort het kind op school, door het Leerorkest, op de muziekschool en vooral thuis? Kunst, of zelfreflectie door verbeelding, is een van de belangrijkste vormen van cultureel zelfbewustzijn.

Cultuuronderwijs moet volgens *CiS* tot doel hebben

- het productieve en receptieve vermogen tot zelfreflectie van leerlingen te ontwikkelen;
- het bewustzijn vergroten van de eigen, persoonlijke en gedeelde cultuur, die van anderen, en van cultuur in het algemeen;
- en dit in verschillende media te leren uitdrukken.

Het *CiS* onderzoek richt zich dan ook op de ontwikkeling van het zelfbewustzijn van vier t/m achttien(+) jaar.

3.3. Muziek

Voor muziek leidt het theoretisch kader tot een set van vragen die beantwoord moeten worden. Een aantal vragen uit Van Heusden (2010) zijn hieronder overgenomen. Op deze vragen wordt met behulp van de kennis over en van de leerlingen in de conclusie teruggeblikt.

Vragen die er zijn bij *CiS* in het kader van muziek:

1. *Geheugen: wat hoort er tot het muzikale en geluidsgeheugen van leerlingen en wat vinden we dat ertoe zou moeten horen?*
2. *Werkelijkheid: in welke context wordt welke muziek, door wie gebruikt? Hoe functioneert muziek in een cultuur?*
3. *Vaardigheden: Wat laten we leerlingen op welke leeftijd horen – waar brengen we ze mee in contact? En hoe laten we ze de muziek verbeelden?*
4. *Hoe verhoudt muziek zich tot andere vormen van zelfbewustzijn? Wat zijn kenmerken van de cultuur waarin de muziek functioneert?*

Het beantwoorden van deze (en meer) vragen (zie Van Heusden 2010) zou een basis kunnen bieden voor integratie van muziekonderwijs in een doorlopende leerlijn cultuuronderwijs. Dan is er namelijk antwoord gegeven op de vragen:

- 1) wat het muzikaal erfgoed (muziek die de moeite waard is om te bewaren en te hergebruiken) moet inhouden
- 2) hoe muziek als kunst functioneert (muziek waarmee we ons leven, onze cultuur verbeeldend vormgeven)
- 3) wat specifiek muzikale media zijn (het brein, het lichaam, muziekinstrumenten en geluidsdragers die muziek als cultureel proces mogelijk maken).

Wat maakt dit theoretisch kader relevant voor het Leerorkest en voor dit onderzoek? Ten eerste laat het zien welke vormen van zelfbewustzijn en welke mediale vaardigheden het Leerorkest bij kinderen ontwikkelt en kan ontwikkelen. Ten tweede ligt dit theoretisch kader ten grondslag aan de vragenlijst. Tot slot wordt er in de conclusies een poging gedaan vanuit de kinderen van het Leerorkest antwoord te geven op de vragen over de inhoud van het muzikale geheugen (muzikaal erfgoed), de muzikale verbeelding van de werkelijkheid (muziek als kunst) en de muzikale vaardigheden (muzikale media).

4. Literatuuronderzoek muziekbeleving

Naar aanleiding van de onderzoeksvraag zijn een zestal publicaties bekeken. In de bibliotheek van Cultuurnetwerk Nederland is gezocht naar publicaties over de beleving van kinderen van kunst en cultuur, specifiek muziekbeleving en publicaties waarin kinderen de onderzoekspopulatie zijn.

Veel onderzoek blijkt over kinderen te gaan, maar zelden worden kinderen zelf bevraagd. Wanneer kinderen wel worden geïnterviewd, gebeurt dit veelal door studenten. Er werden zes relevante onderzoeken gevonden, waarvan slechts één van professionals. Het gaat om een onderzoek van het RISBO, waar niet de muziek- en cultuurbeleving centraal staat, maar de brede school. Voor dit onderzoek met de titel *Kinderen aan het woord over hun brede school, een verkennend onderzoek* van Van Eerde en Schenkeveld (1999) hebben 281 Rotterdamse leerlingen uit groep 7 en 8 een vragenlijst ingevuld. Hierin reflecteren ze op de beleving van de kinderen van de klas, de school, vrije tijd en ouders. Na afloop, zo stelde de onderzoekers, bleek dat het zinvol was geweest aanvullende individuele gesprekken te houden. De vragen bleken door de kinderen anders geïnterpreteerd en kinderen vonden het lastig om antwoord te geven op waarom-vragen. Een door de onderzoekers genoemd "opmerkelijk" resultaat van het onderzoek is dat kinderen weinig zicht hadden op hun eigen functioneren. Volgens de onderzoekers kan meer kennis in eigen functioneren bijdragen aan een beter zelfbeeld. Dit sluit aan op *CiS* waar reflectie op eigen leven en cultuur een belangrijk onderdeel is van (cultuur)onderwijs.

Ook over de muziekbeleving van kinderen is weinig literatuur voorhanden. De literatuur over muziekonderwijs die er wel is, beschrijft veelal hoe dit het beste gegeven kan worden. De weinige (in dit kader relevante) onderzoeken die gevonden werden door de zoekterm 'muziekbeleving' (uitgebreid met de zoekterm 'beleving' en 'cultuurbeleving') in de online catalogus van Cultuurnetwerk in te voeren, zijn uit de jaren '80. Daarnaast betreft het veelal werkstukken en/of scripties van studenten. Dit kan liggen aan het feit dat het interviewen van kinderen arbeidsintensief is. Vaak is toestemming en medewerking van leerkrachten en ouders nodig om het mogelijk te maken. Dat was ook de ervaring tijdens dit Leerorkestonderzoek. Dankzij de medewerking van het Leerorkest en het vertrouwen van de ouders en leerkrachten in het Leerorkest was het mogelijk om de kinderen te spreken. Die extra investering is zinvol, want kinderen aan het woord laten levert veel op, zo laten de portretten zien. Maar nu eerst de literatuur.

Een onderzoek uit 1983 (Doelman et al.) is van vijf studenten Pedagogiek van de RU Utrecht. Naast een literatuuronderzoek hebben zij vijf basisschoolkinderen gevolgd die op de muziekschool zitten en een instrument bespelen. De conclusies van het onderzoek zijn niet verrassend. "Het oefenen op het instrument en de muziekles zelf worden over het algemeen als een plicht ervaren, maar dat wil nog niet zeggen, dat er geen plezier aan beleefd wordt" (p. 23). De studenten zijn niet achter de (privé) muziekbeleving gekomen en denken hiervoor een hechtere band en meer tijd met de kinderen nodig te hebben. "Dus wat kinderen beleven aan het experimenteren op hun instrument, het kijken naar Toppop, het luisteren naar klassieke muziek, het dansen op muziek, is iets waar wij niets algemeen over kunnen zeggen" (p. 23). De nadruk in het onderzoek ligt dan ook meer op de omgeving; wie van invloed is geweest op de keuze van een muziekinstrument en hoe de muziekles, het oefenen en muziek op school wordt ervaren. De studenten vinden in de fenomenologie aanknopingspunten om "de beleefde en ervaren wereld" te beschrijven. Twee relevante publicaties uit die tijd zijn: *Listening and voice; the phenomenology of sound* van Don Ihde (Iowa 1976) en *How musical is man* van Blacking (Londen 1976). Een citaat van Blacking ondersteunt de argumentatie van Van Heusden dat aangesloten moet worden bij de beleving van kinderen. "Muziek is pas nuttig en effectief wanneer het wordt beluisterd door mensen die op de een of andere manier delen in de culturele en individuele beleving van zijn makers" (p. 56). Tot slot vragen de auteurs, die ook materiaal hebben verzameld door kinderen een opstel te laten schrijven, zich af of "de muzikale leefwereld van kinderen toegankelijk is via de taal, m.a.w. kunnen

kinderen hun muziekbeleving wel verwoorden?" (p. 24). Van Heusden (2010) gaat hier in zijn onderzoek ook op in, weliswaar met een andere argumentatie. "Het bezwaar dat aan het gebruik van taal en begrippen kleeft is dat de manier waarop de wereld is ingedeeld iets willekeurig heeft: hij verschilt per taal" (2010, p.19).

Of pubermeisjes hun muziekbeleving van de popgroepen Roberto Jacketti en de Scooters en Frank Boeijen in woorden kunnen uitdrukken, is ook de vraag van studenten die dit hebben geprobeerd vast te leggen in een leeronderzoek in 1985. "De grootste moeilijkheid die wij ondervonden was dat veel meisjes niet in staat bleken hun beleving in woorden om te zetten" (Balsters et al. p.1). De studenten zijn ook op fadagen geweest, maar hebben weinig met de observaties hiervan gedaan. Daarnaast gingen de interviews vooral over tekst, muziek, sfeer en emotionele reacties. In het onderzoek onder de kinderen van het Leerorkest bleek het uitdrukken in woorden over het algemeen geen probleem. Wel zorgden de 'CiS vragen' voor een ander soort vragen en voor verdieping. Dit merkten ook twee studenten op die voor hun afstudeerfilm kinderen van het Leerorkest interviewden. De vragen die specifiek vanuit het theoretisch kader waren geformuleerd, hadden zij niet gesteld.

Door Trudie Govers (2007) wordt in haar werkstuk *De kunst van het beleven, onderzoek naar de beleving in drie kunstmusea* voor de Internationale Hogeschool Breda / vrijetijdsmanagement, een onderscheid gemaakt tussen de begrippen *belevenis*, *beleving* en *ervaring*. Het gaat hierbij dan om het beleven en ervaren van een bezoek aan een museum en wat hiervan de opbrengst is c.q. wat er blijft hangen. Met betrekking tot beleving verwijst Govers naar een driedeling van Wijngaarden en Van Gool in het marketingvakblad CLOU (nr. 16, april 2005). Wijngaarden en Van Gool onderscheiden de *basale beleving* (emotionele reactie maar geen herinnering voor langere tijd), *memorabele beleving* (intensere beleving met grotere herinneringswaarde) en *transformerende beleving* (een beleving die een ander gedrag en/of houding bewerkstelligt). Voor het onderzoek onder de leerlingen van het Leerorkest is deze literatuur niet relevant. Wel interessant is de driedeling van basaal, memorabel en transformerend, omdat bij cultuuronderwijs altijd de vraag is wat het effect van projecten is. Het Leerorkest is een meerjarig project. In het geval van de geïnterviewde leerlingen van het Leerorkest lijkt het Leerorkest transformerend te zijn. Muziek en muziekinstrument zijn een belangrijk onderdeel van het leven van deze kinderen. Het Leerorkest heeft hen een ingang naar het maken van muziek gegeven. Of dit voor alle leerlingen geldt, is met dit onderzoek niet vastgesteld. De groep die uiteindelijk verder wil met muziek (professioneel of als hobby) is beperkt. Of de duur en intensiteit van het project van invloed is geweest op de doorstroming naar de muziekschool is ook niet onderzocht.

Een ander onderzoek over kunst beleven, specifiek het beleven van theater, is de scriptie van Elske Polderman (2007) *Theater, een hele belevenis. Kwalitatief onderzoek naar de beleving van het theater*. Een vraag die in dit onderzoek interessant is, is of het mogelijk is als kind esthetische distantie te hebben. Dit wil zeggen dat een kind naar vorm en inhoud kijkt, zonder dat hier specifiek naar gevraagd wordt. De onderzoekster haalt als een voorbeeld van esthetische distantie de uitspraak aan van een kind (6 jaar): "Het was goed bedacht. Je kon ook zien dat er goed geoefend was" Het is maar een enkel voorbeeld, toch is het een manier om een bepaald 'geheugen' van het kind in woorden 'te vangen'. Nagegaan zou kunnen worden of het begrip 'esthetische distantie' bruikbaar is voor CiS. Het zou gezien kunnen worden als een aspect van 'waarnemen' dat getraind kan worden.

Tot slot de afstudeerscriptie *Beleving in het muziekonderwijs* (2008) van Gerdy Pelleboer voor ArtEZ Conservatorium Zwolle Opleidingdocent muziek. Pelleboer pleit voor aandacht voor het gevoelsaspect in het onderwijs en gebruikt hiervoor het begrip esthetische ervaring zoals B. Reimer dit in 1970 gebruikt. In een publicatie uit 2003 is zijn visie uit 1970 geactualiseerd. (De publicatie *A philosophy of Music Education* (New Jersey: Prentice Hall Eaglewood) uit 1970 is helaas niet

beschikbaar bij Cultuurnetwerk). In navolging van Reimer pleit Pelleboer voor meer aandacht voor gevoel in het muziekonderwijs. "In het onderwijs is het belangrijk dat we dit gevoelsaspect van muziek naar voren brengen. Zoals Reimer stelt in zijn boek kun je de waarneming van leerlingen wel trainen, maar niet direct de reactie die zij op muziek geven. Deze waarneming kun je trainen *door analyse* van de klank- en de vormeigenschappen. Hierdoor weten leerlingen waar ze naar moeten luisteren, waardoor ze gericht kunnen luisteren" (Pelleboer 2008, p.32).

Wanneer de gedachten van Reimer worden geplaatst in een *CiS* kader (vragenreeks 3: *Vaardigheden: Wat laten we leerlingen op welke leeftijd horen – waar brengen we ze mee in contact?*) dan betekent het dat er meer aandacht moet komen voor (de analyse van) klank- en vormeigenschappen. Pelleboer vraagt zich af of leerlingen dan alleen met klankeigenschappen en vormanalyse bezig moeten zijn. Zelf vindt zij ook *concentratie*, *stemming* en *luistertypes* van belang. Het is interessant hoe Leerorkestdocenten hier tegenaan kijken. Daarnaast zijn er inmiddels, zo blijkt uit de online-catalogus van de bibliotheek van Cultuurnetwerk, recentere publicaties van Reimer. In het kader van het onderzoek naar muziekbeleving en het muzikaal zelfbewustzijn is een verdere bestudering van Reimer wellicht zinvol.

Tot slot stelt Pelleboer dat "muzikale denkprocessen non-verbaal zijn". Zij baseert zich mede op Elliot (1995) die muziek maken en beluisteren omschrijft als "denken-in-actie", omdat bij muziek maken de musicus kennis en gedachten gebruikt. Pelleboer pleit daarom voor een muziekles die zo 'echt' mogelijk is met luisteren, presenteren en musiceren.

Er kunnen twee conclusies naar aanleiding van dit literatuuronderzoek getrokken worden. Ten eerste blijkt dat er weinig onderzoek is naar de beleving van kinderen op het gebied van muziek en cultuur. Wellicht ontbreken de onderzoeksinstrumenten en financiële middelen hiervoor. Ook doen de onderzoeken vermoeden dat het niet makkelijk is om informatie uit kinderen te krijgen. Vooral kinderen in de hogere groepen van het basisonderwijs, ook de doelgroep van dit onderzoek, zouden volgens de onderzoekers soms lastig onder woorden kunnen brengen hoe ze over iets denken en hoe ze iets ervaren. Het Leerorkest onderzoek bewijst echter het tegendeel. Een goed theoretisch kader is daarbij van groot belang. Dit geeft sturing aan de gesprekken met de kinderen en de uiteindelijke resultaten.

Ten tweede lijkt de literatuur van Reimer een goed aanknopingspunt voor verdere verdieping van onderzoek naar de muzikale beleving.

5. Portretten

5.1. Introductie portretten

Voor dit onderzoek zijn zes kinderen, hun ouders en enkele van hun leerkrachten en muziekdocenten bevraagd naar de muziekbeleving van de kinderen. De vragenlijst voor het kind was opgebouwd rond de thema's kind in relatie tot zijn/haar omgeving, de omgeving waarin hij/zij leeft (de context) en vragen naar aanleiding van *CiS*. De uiteindelijke portretten zijn opgebouwd uit de onderdelen schoolomgeving, thuis en beleving van het kind. De reden voor deze opbouw is dat vooral het onderdeel 'thuis' meer aandacht mocht hebben. Dit bepalende deel van de leefwereld kan per kind heel verschillend zijn. De *CiS*-vragen zijn samengevat onder het kopje 'kind', omdat deze vragen meer inzicht geven in de kijkwijze en ervaringen van het kind.

Schema: opbouw vragenlijst en portretten

Vragenlijst	Portretten
Kind en omgeving	School
Verdieping omgeving	Thuis
Cultuur in de spiegel	Kind

Voor de vragenlijst en de ontwikkeling van deze vragenlijst verwijs ik naar bijlage 1, 2 en 3. In bijlage 4 is een bijgestelde vragenlijst naar aanleiding van de resultaten voorgesteld. De opbouw is opgehangen aan de kernwoorden van de portretten, namelijk school, thuis en kind. Deze opbouw is ook gehanteerd bij de analyse van de portretten in paragraaf 5.8. Een verdere toelichting op de ontwikkeling van de vragenlijst is te lezen in hoofdstuk zes.

5.2. Portret Benjamin

School

Op een gewone donderdagochtend in februari 2010 nader ik de basisschool Samenspel. Samenspel is de nieuwe naam voor de twee basisscholen Santekraam en Kruispunt die zijn samen gegaan. In het logo zijn handen en een viool verwerkt. Als ik bijna bij de deuren, hoor ik de repetitie van de blazers. Het Leerorkest oefent het nummer *It's a celebration*. Benjamin blaast met veel plezier op zijn fagot. Er wordt gespeeld, er wordt gelachen. Benjamin lijkt te horen wanneer de klarinetjes vals spelen en moet hier erg om lachen. Later blijkt klarinetspeler Quincy een van zijn goede vrienden te zijn. Ze zitten allebei in het Klein Leerorkest. Ze blijven na het Klein Leerorkest, zo vertelt de dirigent, vaak rondhangen. Ze helpen met opruimen, zodat ze daarna nog even achter het slagwerk kunnen voor een improvisatiesessie.

Benjamin speelt fagot in het Leerorkest, zit in het Klein Leerorkest en krijgt fagotles na schooltijd. De keuze voor fagotles op de muziekschool is een idee van de dirigent. Het verschil tussen Leerorkest en muziekschool is volgens Benjamin dat hij door het Leerorkest het tempo van de fagot leert en op de muziekles noten leert lezen. De dirigent is erg te spreken over Benjamin. "Wat hij hoort kan hij binnen vijf minuten op zijn fagot spelen. Als hij blijft studeren, wanneer hij op het voortgezet onderwijs zit, dan zou het conservatorium erin kunnen zitten. Benjamin is zich bewust van zijn talent, maar niet arrogant." Hij drukt zijn leerlingen dan ook op het hart dat talent een verantwoordelijkheid is: "Talent is de zorg dat je de ander helpt". De juf van Benjamin is ook erg over hem te spreken. Hij is consequent en slaat geen repetitie van het Leerorkest over. Dat Benjamin met muziek bezig is ook te zien in de samenwerking met andere. Zo zit Benjamin met wat klasgenoten in de redactie van Thinkquest, een webwedstrijd van Kennisnet. Voor Junior Thinkquest interviewden Benjamin en een aantal klasgenoten mensen in de Openbare Bibliotheek Amsterdam. Niet alleen interviewde hij buitenlandse mensen in vloeiend Engels, ook speelde hij zonder bladmuziek een deuntje op de piano van de bibliotheek. Dit werd verwerkt in de video. Net als een rap die hij samen met zijn mede Thinkquest-redactieleden bedacht en met een andere jongen voor de camera presenteerde. Benjamins interesse voor muziek komt ook op onverwachte momenten in de klas aan de oppervlakte. Zo vertelt juf Maureen over een discussie in de klas over klassieke muziek. Volgens Benjamins klasgenoten is klassieke muziek, "muziek voor oude mensen". Benjamin vertelt dat hij iets mooi klassieks heeft gehoord en vraagt of hij het op Youtube mag laten horen. Zijn klasgenoten vinden de klassieke muziek dan toch wel aardig. Benjamin vindt optreden met het Leerorkest het allerleukst. "Met zijn allen in de grote zaal. Dan voel ik me goed. Voel dat ik goed kan spelen. Samen muziek maken. Het klinkt goed."

Thuis

Benjamin is van Ghanese afkomst. Hij komt uit een muzikale familie. Vader is muzikant. Van vader en oom heeft hij dan ook piano en gitaar leren spelen. Hij heeft beide instrumenten op gehoor leren bespelen. Moeder is actief in de kerk en zingt graag gospel, zowel Engelstalig als Ghanees. Haar zoon begeleidt haar hierbij. Na mijn verzoek om een demonstratie, springt moeder energiek van de bank en begint te zingen. Benjamin valt in op zijn keyboard en muziekcomputer. De muziekcomputer heeft hij van zijn vader gekregen om opnames te maken. En dat gebeurt dan ook geregeld. Zo begeleidt hij thuis sommige klasgenootjes bij het zingen en maken van raps. Naast Benjamin en moeder is er ook nog de jongere zus Priscilla. Ze zit in groep 4. Nu houdt zij nog vol bewondering Benjamins fagot vast en voorziet hem op zijn verzoek van

een beker water voor zijn rietje. Volgend jaar mag zij ook met het Leerorkest meespelen. Zij bekent schuchter dan voor de viool te willen kiezen.

De moeder van Benjamin is enorm trots op haar zoon en dankbaar voor het Leerorkest. Zij is erg blij met de stimulans van de dirigent en de fagotdocente. Door de fagot kan hij zich onderscheiden, vertelt moeder. "Iedereen kan piano spelen. It's easy! Niet iedereen kan fagot spelen. Daar krijgt hij meer aandacht mee." Benjamin hierover: "Van de piano weet ik al veel, van de fagot wil ik nog meer ontdekken." Moeder heeft nog een andere wens: "Ik wil dat hij voor Maxima en Willem Alexander speelt."

Benjamin

Het lievelingsnummer van Benjamin is *Billy Jean* van Michael Jackson. Dit kan hij zelfs spelen op zijn fagot. Wat hij hoort speelt hij. Dit gehoor is cruciaal in de gehele ontwikkeling van Benjamin. Benjamin: "Zonder muziek had ik een ander karakter. Omdat ik goed luister naar muziek kan ik wanneer iemand wat tegen me zegt ook goed luisteren." Dit is tevens zijn antwoord op de vraag wat de betekenis van muziek in zijn leven is: "Ik kan iets herkennen en het niet vergeten. Doordat ik muzieknoden kan onthouden, kan ik ook iets onthouden wat iemand zegt. Als ik geen muziek had, zou ik dingen snel vergeten."

Naast Michael Jackson houdt hij van allerlei andere soorten muziek. Van liedjes van het Leerorkest zoals *Caramba*. Hierin vindt hij de vele solo's voor de fagot leuk. Ook de *Elfjes mars/spiegelmars* spreekt hem aan. "Ik vind de noten leuk." Van *Bob bob derrie* wordt hij vrolijk. Maar ook van een klassieke melodie die in zijn keyboard zit wordt hij vrolijk. Hij speelt het behendig voor op zijn keyboard. Benjamin herkent fagotmuziek uit duizenden. "Soms op Nederland 1 of 2, speelt het Philharmonisch Orkest." Hij kijkt me even schuin aan, "zeg ik het goed?" Hij vervolgt: "Dan zie ik de grote fagot, luister wat deze speelt en speel het na".

Benjamin vindt fagot een leuk instrument omdat, zoals hij zelf zegt, je er verschillende soorten muziek op kunt spelen. Het lage geluid dat het instrument kan produceren vindt hij mooi. Benjamin vindt het ook leuk om verschillende soorten geluiden op het rietje te maken. "En", zo vertelt hij met twinkelingen: "Het is het duurste instrument van het Leerorkest." Hij zou ooit nog wel eens op de tijgerfagot willen spelen. Deze fagot in tijgerprint-uitvoering werd vroeger bespeeld in het Leerorkest. Nu niet meer, want hij viel te veel op.

Op de vraag of hij zich ook verdrietig kan voelen bij verdrietige muziek is Benjamins antwoord kort maar krachtig. "Ik word alleen maar vrolijk van muziek." Het luisteren naar muziek gebruikt hij om te spelen. "Ik vind het leuk om te luisteren, dan pik ik er iets uit op. Ik gebruik de noten om er een nieuw muziekstuk van te maken." Spelen vindt Benjamin ook leuker dan zingen. Volgens juf Maureen houdt Benjamin niet van zingen. Benjamin: "Als je muziek speelt en je maakt een fout valt het minder op dan wanneer je zingt en een fout maakt... En ik kan beter muziek spelen."

Benjamin wil graag verder met muziek. Op zijn vervolgschool Reigersbos wil men starten met een soort Leerorkest, maar dan meer op popmuziek gericht onder de naam *Pop=cool*. Hier ziet Benjamin naar uit. "Ik wil beroemd worden. Ik wil muziekmanager worden. In het begin wil ik dan wel muziek maken, maar uiteindelijk wil ik andere mensen helpen om muziek te maken."

5.3. Portret Dimas

School

Dimas zit in groep 7 van basisschool Wereldwijs. Hij is nog niet zo groot, maar heeft een dikke bos zwart haar waaronder twee bruine ogen intelligent de wereld in kijken. Zijn vader vertelt trots over het Leerorkestfilmpje op Youtube uit oktober 2008 waar je hem na een kennismaking met alle Leerorkestinstrumenten stralend de viool ziet proberen. En de viool speelt hij nog steeds. In het Leerorkest, maar ook op de muziekschool. Een van de muziekstukken van het Leerorkest waar hij vrolijk van wordt is *Can't stop the beat*. Zijn viooldocente over hem: "Dimas heeft aanleg. Wel merk ik bij Dimas dat aanleg soms lui maakt. De ene keer is hij beter voorbereid dan de andere keer." Over de gehele linie is ze echter zeer te spreken over Dimas. "Hij heeft aanleg, is enthousiast, wil doorgaan en doet daar ook moeite voor." De muziekschool vindt hij de fijnste plek om muziek te maken. Dimas formuleert dit als volgt: "De muziekschool is een plek om beter te worden. Juf leert mij nieuwe liedjes en hoe ik de viool moet vasthouden." Dimas vindt dat zijn muziekjuf mooi speelt en hoopt ooit net zo te kunnen spelen als zij.

Thuis

In de woonkamer staat een grote tv waarop de oudste broer van Dimas een oorlogsgame speelt. Terwijl de virtuele spetters bloed op het scherm spatten, praat ik met Dimas en zijn vader. Dimas heeft ook nog twee jongere broers. Een van deze broers speelt hoorn in het Leerorkest en heeft hierin ook les op de muziekschool.

Vader komt uit Suriname. Moeder is Indonesisch. De vader van Dimas luistert vooral pop uit de jaren '80 en soms Javaanse pop. Vader: "Javaanse pop is gewoon pop in een andere taal." Hij luistert graag radio in de auto en zet dan vaak Veronica op.

Dimas speelde, vertelt vader, altijd al met zijn oudere neef op het gehoor op gitaar en keyboard. Zijn neef bespeelt deze instrumenten en Dimas deed mee. Dit viel zijn vader wel op. Zijn neef heeft geen tijd meer voor het maken van muziek.

Dimas

Dimas zegt dat de keuze voor de viool vanzelfsprekend was: "Ik wist dat ik het kon." Hij kijkt me eigenwijs aan. "Ik vind de klank mooi. De D-snaar is erg mooi." Ook hoe de viool eruit ziet vindt hij mooi. Zijn muziekdocente vertelt dat Dimas van rockmuziek met viool houdt. Hierop heeft een docent van het Leerorkest hem geattendeerd. Op Youtube kijkt hij wel eens naar muziek gemaakt met een elektrische viool. De elektrische viool wil hij ooit ook spelen. Dimas luistert verder naar allerlei soorten muziek en vindt zelf dat hij geen specifieke voorkeur heeft.

Hij kan muziek op de viool maken door uit zijn hoofd te spelen of met boek en meespeel-cd. Als hij muziek maakt, denkt hij aan hoe hij moet strijken, waar hij moet strijken en waar noten zijn. Hij speelt technisch goed, maar weet ook hoe hij met zijn viool een bepaalde emotie kan spelen. "Droevig speel ik met de derde vinger G." Vader valt de geconcentreerdheid waarmee hij speelt op. Vader: "Ik hoor ook wanneer het goed gaat, dan klinkt het goed."

Dimas componeert niet. Ook is er voor hem geen verschil tussen muziek luisteren en spelen. Wel vindt hij het leuker om samen te spelen, dan alleen. "Dan kan ik meer en andere instrumenten horen." Ook het alleen spelen is voor Dimas belangrijk: "Soms als ik droevig ben, speel ik viool. Ik oefen en dan ben ik gelijk opgevrolijkt." Dimas oefent altijd in de woonkamer.

Voor Dimas is viool zijn hobby en dat wil hij zo houden. Zijn vader vindt dat ook belangrijk. Hij vindt het bijzonder dat er iemand in zijn familie speelt. Hij stimuleert hem, "Ga maar, doe je best. Beter dan de hele dag voor de computer hangen en gamen." Gamen is overigens wel een hobby van Dimas. Dimas weet nog niet wat hij later wil worden.

5.4. Portret Habiba

School

De Ghanese Habiba zit in groep zeven van basisschool *Samenspel*. Habiba speelt viool in het Leerorkest. Tijdens een repetitie van de violen van groep 7 spreekt zij haar drie medeviolisten vanaf het puntje van haar stoel met een lach streng toe: "Het is een kwestie van goed luisteren en opletten." In de klas is Habiba een rustig meisje. Juf: "Ze valt niet heel erg op. Ik vind het leuk om te horen dat ze vioolles op de muziekschool volgt. Dat wist ik niet." De viooldocente, die haar vioolles op de muziekschool geeft, omschrijft Habiba als een serieus hardwerkend meisje. De docente heeft in eerste instantie veel aandacht besteed aan haar basishouding. Daardoor ging de ontwikkeling met het instrument in het begin niet zo snel. De docente vindt dit positief. "Ze ontwikkelt zich nu op een normaal tempo, heeft een mooie vioolhouding en strijkt mooi." Habiba is blij met haar muziekjuf. "Ze doet alles rustig, stap voor stap. Je hoeft het niet in een keer goed te doen." Moeder: "De viooldocente luistert naar de kinderen en hun ouders." Habiba is muzikles gaan volgen nadat ze, bij een optreden van het Leerorkest voor Job Cohen in buurtcentrum No Limit, de inschrijfformulieren zag liggen en mee naar huis nam. Toen Habiba haar eigen viool voor de muzikles kreeg was ze helemaal onder de indruk. De viooldocente vertelt dat ze haar handen voor haar ogen sloeg. Ze kon het haast niet geloven. Deze emotie is begrijpelijk, zeker gezien het feit dat Habiba voordat ze in het Leerorkest zat al wist dat ze viool wilde spelen. Habiba: "Toen ik klein was keek ik tv. Toen zag ik een orkest. Een violiste speelde een solo. Dat was zo mooi." Ze zat toen in groep 5. Het Leerorkest was er wel, maar ze deed nog niet mee. Ze wist wel dat ze ooit in het Leerorkest zou komen. Habiba heeft toen samen met haar moeder van een doos een soort snaarinstrument gemaakt.

De leukste muziek van het Leerorkest vindt ze het vrolijke nummer *Bob, bob, derrie*. Het verschil tussen het Leerorkest en de muziekschool zit hem volgens haar in het repertoire. muziekschoollmuziek komt uit een boek. Leerorkestmuziek wordt op maat gemaakt voor de kinderen. "De meester van het Leerorkest componeert voor het Leerorkest. Wanneer hij componeert doet hij wat bij hem past en wat de kinderen leuk vinden.

Leerorkestliedjes zijn leuker omdat ze swingend zijn. Je wordt er blij van!" Ze vult snel aan: "Van de muziekschoolliedjes word je ook wel blij, maar het zijn ook liedjes om beter van te worden." Habiba componeert ook zelf. Dit was ook een opdracht van de muziekschool. Ze haalt enthousiast het schrift waarin haar compositie staat. Zingt het eerst even zachtjes voor en speelt het dan geconcentreerd.

Wat volgens haar moeder voor Habiba de betekenis is van het Leerorkest: "Voordat ze bij het Leerorkest zat, zong ze wel en probeerde dingen uit, maar door de viool is ze vrolijk. Als ze een zware dag op school heeft, gaat ze huiswerk maken en daarna gelijk viool spelen. Dan weet ik dat ze een zware dag heeft gehad. Als ze klaar is met spelen, ga ik met haar praten."

Thuis

Moeder komt uit Noord Ghana. In Ghana zijn de xylofoon en een snaarinstrument, dat op de grond bespeeld wordt, belangrijk. Moeder heeft, vanwege de interesse van Habiba in snaarinstrumenten, haar eigen moeder gevraagd naar de naam van het instrument. Oma wist de naam ook niet. Viool hoort, zo stelt moeder, niet echt thuis in de Ghanese muziek. Andere instrumenten die men in Ghana wel gebruikt zijn drums, gitaar, een houten blaasinstrument en een kalebas met zadjes.

Muziek is belangrijk in het leven in Ghana, vertelt moeder. "Muziek is een soort instrument in ons leven. We komen er geestelijk mee tot rust. Na het werk op de boerderij kwamen we bij het open vuur en de radio samen. Ouderen vertelden verhalen, daarna ging men zingen. In Nederland doe ik dat ook. Ik kom thuis, zet de radio aan en zing mee." Vroeger luisterde ze naar Arrow Jazz. Nu doet de radio het niet helemaal

goed, maar kan ze wel Sky Radio ontvangen. Bij Habiba thuis wordt veel gezongen en gedanst. Moeder: "Zingen is vrede voor ons. In de Ghanese cultuur wordt ook veel gezongen. En wanneer ik het balkon veeg, zing ik ook. Dan hoor ik soms mijn buurvrouw zingen." Alleen, maar ook samen wordt gezongen en gedanst. Moeder zingt soms een liedje. Habiba zingt een tune mee en dan gaan ze samen dansen. Verder luistert moeder graag naar Luther Vandross. Habiba probeert dan wel eens mee te doen op haar viool. Daarnaast heeft moeder Maria een voorliefde voor jazz, meegekregen van haar vader. Ze zingt en danst graag op muziek uit de jaren '30 en '40 zoals Natt King Cole, Sinatra en Johnny Nash. Moeder: "Ik luister naar het verhaal, de gebeurtenis en de melodie."

Habiba

Habiba houdt van hiphop, R&B en rap. Klasgenoten houden hier ook van, vertelt ze, maar haar favoriete artieste is Taylor Teyana. Toen Habiba klein was luisterde ze K3, maar ook naar de "oude liedjes" van haar moeder, zoals van Rick Ashley, Fame en Luther Vandross. Die zoekt ze dan op Youtube op om mee te zingen. Ghanese muziek wordt ook via Youtube beluisterd.

Habiba is verzot op haar viool. Als ze haar instrument een kleur mocht geven zou het lichtblauw zijn. "Lichtblauw geeft een zacht gevoel. Dat geeft mijn viool me ook." Habiba speelt een stuk voor. Haar moeder assisteert bij het aanzetten van haar ritme-cd Habiba merkt dat de toon van haar eerste strijkbeweging niet zuiver is. Dit vindt ze vervelend. Ze kijkt licht geïrriteerd. Van de muziekdocente heb ik al gehoord dat Habiba wil leren stemmen. Hieraan gaat de docente binnenkort aandacht besteden. De viool is heel belangrijk voor Habiba: "Muziek betekent een beetje veel voor mij. Als ik verdrietig ben, luister ik, speel ik en vergeet ik dat ik verdrietig ben." Als ik haar om een verdrietig nummer vraagt, noemt ze het nummer *We are in heaven* van zangeres Do. Vrolijke muziek vindt ze pianomuziek op bruiloften.

Habiba speelt het liefst thuis viool, omdat ze zich daar het beste kan concentreren. Daarnaast geeft ze thuis les aan haar nichtje van zes. Bij oma staat een piano voor een ander nichtje. Met dit nichtje van negen jaar maakt Habiba bij oma ook muziek. Habiba neemt goed waar. Malajuwara vindt het opvallend dat Habiba haar eigen speelfouten ontdekt. "Ze kan aan de hand van haar techniek goed uitleggen wat ze verkeerd doet." Habiba kan zich sowieso goed uitdrukken. Ze helpt de viooljuf dan ook graag en legt tijdens vioolrepetities van het Leerorkest de techniek aan haar klasgenoten uit. Ze kan in een paar woorden toelichten wat voor haar de essentie van een noot is. Ze vertelt al strijkend op haar viool: "G is boos of verdrietig, D is normaal, A is vrolijk en E is voor grappige en verdrietige liedjes."

Habiba herkent klassieke muziek in films. "In droevige stukjes spelen ze vaak viool", licht ze toe. Voor haar is er een duidelijk verschil tussen muziek luisteren en muziek spelen. "Als ik muziek luister, denk ik dat het anders kan. Als ik op mijn viool speel, dan doe ik het anders." Als ze muziek maakt wil ze mensen blij maken. Als ze luistert let ze ook op wat verteld wordt en maakt daar beelden bij.

Habiba wil later advocate worden en in haar vrije tijd viool blijven spelen. Moeder: "Muziek is een instrument om tot rust te komen. Viool als hobby, time out, maar ook het samenspelen." Habiba vult aan: "Samen spelen is leuk en gezellig". "Thuis spelen is een moment voor haarzelf. Geestelijk tot rust komen. Muziek geeft rust, ruimt geestelijk op en geeft blijheid", zegt moeder lachend.

5.5. Portret Jan

School

Basisschool Wereldwijs is een school met veel aandacht voor kunst en cultuur. Voor muziek heeft de school onder andere contacten met het Leerorkest.

Jan zit in groep 7 en is een rustige ietwat verlegen jongen, een stille genietter. Vader: "Het is geen prater, dat heeft hij van mij." Jan speelt in het Leerorkest op het slagwerk. In zijn vrije tijd volgt hij gitaarlessen op de muziekschool.

Jan vindt het Leerorkest leuk. Het was niet meteen liefde op het eerste gezicht. Hij vertelt dat hij en zijn klasgenoten een beetje moesten wennen aan het Leerorkest. "We wisten niet wat we moesten doen." Vader vult aan: "In het begin waren niet alle kinderen even enthousiast. Nu is dat wel zo. Ze vinden het gezellig om samen te spelen. Het valt mij tijdens optredens op dat ze zoveel plezier samen hebben." Een leuk muziekstuk van het Leerorkest vindt Jan, *Ku ma ti fa ta*. "Het is grappig." De conclusie van vader is: "Het Leerorkest is goed omdat de kinderen zien dat ze iets kunnen leren en samen iets kunnen maken."

Thuis

Jan heeft twee jongere zussen. Een zit in groep 2 en de ander in groep 4. Beide meisjes hebben Algemene Muzische Vorming op de muziekschool gehad. De oudste zus speelt nu hobo. Moeder speelt dwarsfluit en oefent soms samen met de kinderen. Jan vindt de dwarsfluit pas mooi wanneer moeder goed ingespeeld is. De moeder van Jan luistert verder graag 3FM, vader Arrow Classic Rock. Jans lievelingsmuziek is een cd van zijn vader van De Poema's. Jan omschrijft het als "niet nieuw, beetje oud." Er staan droevige liedjes op. De vrolijke liedjes zijn naar zijn mening snel voorbij. Andere invloed van vader is de poging van Jan om een nummer van de Red Hot Chili Peppers op gitaar te proberen.

Jan

"Of Jan muzikaal is?" Vader: "Als kind was hij wel altijd aan het trommelen." Hij beschrijft Jan als een gewone jongen die het leuk vindt om een muziekinstrument te spelen. Jan zit in het Leerorkest, volgt muziekles en oefent drie keer per week voor de muziekles. Jan speelt in het Leerorkest slagwerk. Slagwerk was niet zijn eerste keuze, dat was cello. Op de muziekschool volgt hij nu gitaarles. Gitaarles is hij gaan volgen na een open dag op de muziekschool. Op de open dag werd de familie geattendeerd door een flyer die de buurvrouw ontving. Maar eigenlijk gaan ze elk jaar om te kijken of de kinderen een instrument willen spelen. Jan heeft naar aanleiding van de open dag een aantal proeflessen gitaar gevolgd en vervolgens heeft de gitaar zijn intrede in huis gedaan. Sinds een half jaar heeft Jan les in noten lezen. Dat vindt hij ook het moeilijkste aan gitaar spelen...

Een keuze tussen beide instrumenten, slagwerk en gitaar, kan Jan bijna niet maken.

"Gitaar is net iets leuker. Ik vind gitaarmuziek mooi. Nu ik het zelf speel, vind ik het veel mooier." Hij vult wel snel aan dat slagwerk ook leuk is. Vooral het samenspelen in het Leerorkest met anderen vindt hij leuk. "Het is gezellig." Daarnaast speelt hij ook wel eens samen met een elfjarige neef of met buurkinderen die ook in het Leerorkest zitten. Zo heeft hij in de zomer van 2009 nog met zijn buurmeisje een concert op klarinet en gitaar gegeven. Jan vindt het maken van muziek leuker dan naar muziek luisteren. Vader: "Hij zet inderdaad weinig muziek op." Als Jan luistert, dan luistert hij niet naar de tekst. "Ik luister naar de melodie en de instrumenten."

De betekenis van muziek voor Jan is: "Dat ik me niet verveel. Ik speel muziek, speel buiten of kijk tv." Ook schaatst Jan. Hij heeft al twee jaar les. De vraag wat hij later wil worden is moeilijk: "Zoveel... vulkanoloog." En met de muziek: "Spelen in een band."

5.6. Portret Marius

School

Wanneer een medewerker van het Muziekcentrum belt om de moeder van Marius om medewerking aan dit onderzoek te vragen, kan moeder haar niet verstaan. Haar zoon Marius is namelijk dwarsfluit aan het oefenen. Ze vraagt hem lachend om even te stoppen met spelen.

Marius zit in groep 7 van basisschool Samenspel, speelt dwarsfluit in het Leerorkest, het Klein Leerorkest en volgt muziekles op de muziekschool. Zijn schooljuf is erg enthousiast over Marius: "Het is een muzikale jongen met veel gevoel voor humor." Ze is naar twee optredens geweest van Marius met een pianist, een in de muziekschool en een in het bejaardentehuis. "Ik was verwonderd over wat hij kon. Hij heeft discipline en straalt zelfvertrouwen uit. Ook vond ik de samenwerking met de pianist goed. Hij wenkte de pianist toen hij zover was om te spelen." In de klas staat hij bij de leerkracht ook bekend om zijn sociaal en invoelend vermogen. "Hij voelt zich heel verantwoordelijk voor zijn werk en anderen. Hij draagt er aan bij om alles goed te laten verlopen." Dit is niet altijd het geval tijdens de Leerorkestlessen. Als hij van de dwarsfluitdocente een taak krijgt om te helpen, gaat hij vaak toch liever zelf spelen. Marius is verknocht aan zijn dwarsfluit. Door zijn spel neemt hij medeleerlingen mee naar een hoger niveau, vertelt zijn dwarsfluitdocente. Marius is volgens de docente heel behendig met zijn instrument. De volgende stap is volgens haar het musiceren. De fluitdocente denkt dat het goed is als Marius in een blaasorkest of fanfare kan gaan spelen. Het Leerorkest probeert een blaasorkest op te zetten. Dan kan Marius meer up tempo spelen. In het Leerorkest wordt het wat langzame tempo vooral door de violisten bepaald.

Marius houdt erg van klassieke muziek. De muziek van het Leerorkest noemt Marius moderne muziek. Marius: "Het Leerorkest is leuk, omdat we met meer mensen zijn. Gezellig... maar ik vind de solo het leukste."

Thuis

Marius heeft Filippijnse ouders. Veel Filippijnse muziek wordt er echter thuis niet gedraaid. De reden daarvoor is volgens Marius: "Soms luisteren we wel Filippijnse muziek, maar ze luisteren liever naar mij." De allerfijnste plek om te spelen vindt hij dan ook thuis: "Ik speel het liefste thuis. Het is gezellig en iedereen klapt." Marius kan naar eigen zeggen niet goed zingen en dansen. Hij vindt muziek maken leuker dan zingen en dansen. Zijn moeder kan wel goed dansen, vertelt hij trots. Hij verwijst naar een optreden van zijn moeder in een buurthuis. Moeder heeft ooit een demonstratie bamboedans gegeven. Moeder vertelt lachend dat dit heel intensief was. "Normaal dans je met meer mensen en wissel je elkaar af. Nu moest ik het alleen doen." In het verleden heeft moeder dit gedaan, toen zij in een door een Duitser opgezet ballet met Filippijnse vrouwen danste. De moeder van Marius heeft vroeger op de lagere school ook dansles gehad. In de Filippijnen is het gebruikelijk dat goede leerlingen lessen dans of muziek mogen volgen. De moeder van Marius was geïnteresseerd in de eigen cultuur en koos daarom voor Filippijns dansen. Na haar lagere schooltijd wilde ze verder studeren. Het regime van Marcos maakte dit echter lastig. Op de universiteit waren veel studentenprotesten. Daarnaast was universitair onderwijs duur. Uit angst voor geweld bleef moeder thuis en zag per toeval een advertentie voor het showballet. Zij besloot dit eerst te doen en daarna pas verder te gaan studeren. Zij trad op in het ballet *Holiday in Asia* en reisde heel Europa rond. Haar Duitse baas draaide vaak klassieke muziek. Zo ontstond de interesse van moeder voor klassieke muziek, die zij als rustgevend ervaart. Marius heeft ook bewondering voor deze "oude muziek".

Moeder is erg blij met het Leerorkest. "Marius heeft talent. Dat zegt de dirigent van het Leerorkest ook. Hij was niet ontdekt zonder Leerorkest. Het Leerorkest heeft hem een kans gegeven. En hij blijft geïnteresseerd." Haar eigen interesse in muziek en dans

maakt dat ze haar kinderen de kans wil bieden zich hierin verder te ontwikkelen. Recent heeft moeder een piano gekocht omdat Marius piano spelen ook leuk vindt en het zichzelf heeft geleerd.

Marius maakt ook wel eens muziek met zijn 11-jarige neef, die gitaar speelt. Zijn neef speelde klassiek, maar gaat nu moderne muziek spelen. Of de muziekliefde tussen de twee neefjes blijft bestaan is dus nog maar de vraag, want als je het Marius vraagt dan is het klassieke muziek voor en klassieke muziek na.

Marius

Het klassieke repertoire komt Marius ter ore via reclames, of via muzikanten die hij ziet en hoort op weg naar de Dappermarkt in Amsterdam. Hij luistert graag naar pianomuziek. "Er zitten de meeste noten in." Het mooist vindt hij *Allegretto* van Mozart. "Van Mozart word ik altijd vrolijk," aldus Marius. Als hij verdrietig is, helpt muziek ook. "Als ik boos ben, dan ga ik luisteren en word blij. Dan probeer ik het te spelen, maar dat is moeilijk." Maar toch maakt Marius het allerliefst zelf muziek. Hij heeft veel plezier in het spelen van meer bekende klassieke muziekstukken als het *Zwanenmeer* van Tchaikovsky, *Humoresques* van Dvořak en *Eine kleine Nachtmusik* van Mozart. Marius heeft van zijn moeder een muziekboek (*High Performance* van Robert Winn) gekregen met dit repertoire. De fluitdocente wil eigenlijk dat hij het nog niet speelt, dus oefent hij eerst het repertoire van zijn juf en daarna uit het boek van Winn. Marius: "Het is een geheim. Het mag niet, maar is veel leuker." Het repertoire van de fluitdocente is voor Marius minder bekend.

Soms heeft Marius wat meer achtergrondinformatie nodig om te weten met welke emotie hij het moet spelen. Zo trad Marius eens op in een bejaardentehuis. De pianist die hem daar begeleidde vertelde dat een bepaald stuk dat hij speelde een wiegelied was en hij dit ook zo moest spelen. Dit deed hij en het werkte. Aan moeder vroeg hij vervolgens de betekenis van het *Zwanenmeer*, wat ook direct invloed had op de wijze van spelen. Marius: "Als ik het instrument in mijn hand heb, komt het gevoel, dan kan ik het ook zonder noten. Als ik de muziek voel, dan speel ik beter." Toch wil Marius ook wel zijn eigen draai geven aan muziek maken. Zo laat hij horen hoe een muziekstuk van Tchaikovsky met de titel *Trieste* vrolijk gespeeld kan worden. "Ik speel het snel, dan is het vrolijk." Het verschil tussen muziek luisteren en muziek maken? Marius: "Ik luister zodat ik kan spelen. Als je muziek speelt, dan luister je wel, maar speel je het zelf." Marius heeft zich ook de tune van de Vliegende Hollander, een attractie in de Efteling, eigen gemaakt. Na uren in de rij te hebben gestaan en dit stuk aangehoord te hebben, kan hij een eigen interpretatie op zijn dwarsfluit spelen. Hij zoekt snel de melodie op internet op, luistert geconcentreerd en zegt: "Dit speel ik anders.... En dit stuk ook."

Voor zijn interesse in dwarsfluit verwijst hij naar de blokfluit die hij zichzelf heeft leren spelen als klein kind. Moeder: "Marius was altijd met blokfluit bezig." Toen hij in groep vijf een instrument voor het Leerorkest mocht kiezen, herkende hij de blokfluit van vroeger. Naast blokfluit en piano, heeft hij zich ook de klarinet eigen gemaakt. Naar eigen zeggen lukte dit, maar zo stelt hij, "toch liever niet. Ik kan niet alles tegelijkertijd". De keuze van Marius voor dwarsfluit op de muziekschool is eenvoudig. Marius: "De dwarsfluitdocente zei dat het kon. Mama vond het een goed idee." Marius oefent elke dag. Daarnaast speelt hij in het Leerorkest en Klein Leerorkest. Muziekles ziet hij als extra les voor moeilijke liedjes. Het repertoire van het Leerorkest noemt hij moderne muziek. Marius kan noten schrijven, maar niet zo netjes. Hij maakt soms eigen liedjes, maar studeert liever op wat er al staat. Een noot die hij moeilijk vindt is de 5 noot. Een moeilijk muziekstuk is *Sonatina III* (Jardawypal 1920-1966). Maar Marius blijft oefenen en spelen wanneer hij kan, zoals in het bejaardentehuis. Hij kwam op het idee via een briefje van de muziekschool. Ik verdien er geld mee en mensen worden er vrolijk van. Ook was een oud-buurvrouw erg onder de indruk van het Ave Maria wat hij speelde. Ze wil graag dat hij dit op haar begrafenis speelt. Moeder zegt dat Marius dit niet ter ore had mogen komen. Maar Marius vindt het duidelijk fijn om te weten dat hij met zijn muziek

wat voor anderen kan betekenen. Ave Maria heeft hij overigens geleerd omdat het een tune in zijn keyboard is. Marius wil later professioneel fluitist worden en droomt ervan om naar een internationale muziekschool te gaan.

5.7. Portret Mila

School

Mila zit in groep 8 van openbare basisschool Wereldwijs. De school vindt creativiteit belangrijk en zegt een school met een cultuurprofiel te zijn. Ze bieden kunstvakken aan. In dit kader komt ook het Leerorkest op school. Een kans voor veel kinderen waaronder Mila. De keuze voor hobo vindt haar moeder nog steeds verrassend. "Voor het Leerorkest was het woord hobo nooit gevallen. Dat Mila in de hobo geïnteresseerd is gebleven, is te danken aan het Leerorkest. Na een doorstart van het Leerorkest kwamen er meer instrumenten en een Klein Leerorkest." De kinderen van het Klein Leerorkest krijgen hun instrument mee naar huis en moeten 15 minuten per dag oefenen. De oudere zus van Mila, Famke, heeft twee jaar klassikaal vioolles op school gehad. Famke en haar klasgenoten mochten hun instrument niet meenemen. Moeder: "Het mee naar huis nemen zorgt voor een extra stap die Famke niet heeft gehad. Mila is in het Klein Leerorkest gevraagd. Dit was een belangrijk moment voor haar, een erkenning." Moeder is erg positief over het Leerorkest. "Ik heb gezien dat kinderen verliefd werden op hun instrument. De kennismaking is belangrijk. Ze horen een instrument en mogen dan kiezen. Het Leerorkest is een toegevoegde waarde op het onderwijs. Mila was tot aan het Leerorkest vooral met voetbal bezig."

Mila heeft zelf gevraagd of ze naar de muziekschool mocht. Haar moeder kon niet geloven dat zij dit wilde. Alhoewel moeder zelf ook gitaar van haar 8^{ste} tot haar 18^{de} heeft gespeeld. Moeder was heel fanatiek ondanks de pijnlijke handen die het oefenen opleverde. Sinds kort heeft Mila een eigen instrument. Een studiehobo, in huurkoop via een atelier waar het Muziekcentrum contacten mee heeft. De docent van het Leerorkest bleef aandringen dat Mila een eigen hobo moest hebben. "Mila ervoer zelf ook een omslagpunt omdat ze het leeninstrument niet meer mooi vond klinken en niet meer wilde oefenen", vertelt moeder. Bij Mila was het eigen instrument cruciaal. "Mila had het Leerorkest waarschijnlijk niet meer interessant gevonden, als ze niet op muzieklles was gegaan." Soms vindt Mila het groot Leerorkest niet meer zo leuk. Mila: "Niet iedereen is zover en dat is een beetje saai." Verder hoort ze het ook heel goed wanneer anderen vals spelen en wordt een aantal stukken zoals *Epo* volgens de kleine hoboïst vaak herhaalt. Mila: "Ik wil niet te vaak het zelfde. *De Elfjes Mars* vind ik wel leuk, omdat ik er een solo in heb. Ook *Celebration* vind ik leuk. Het is moeilijker en nieuw."

Thuis

Moeder is van oorsprong Duits en is voor haar dansopleiding naar de Hogeschool voor de Kunsten in Amsterdam gegaan. Voor de liefde is ze in Nederland gebleven. De moeder houdt van ouderwetse jazz, maar ook van Bach en Meredith Monk. Monk (1942) is een dans- en muziekvernieuwer van hedendaagse dansopera's en grootschalige performances. Moeder vat samen dat zij gelaagdheid in muziek belangrijk vindt. Vader is Nederlander en van beroep edelsmid. Hij houdt van jazz, bepaalde soorten klassiek, wereldmuziek World Music en Puccini opera's. Thuis heeft vader een speciale luisterplek gecreëerd. In de woonkamer staat een bank, waar de boxen voor het optimale luistereffect op zijn afgestemd. Mila demonstreert hoe dit werkt. Ze zet een klassieke cd op en gaat met een rechte rug tegenover de boxen zitten en wijst waar ze bepaalde instrumenten hoort. Mila: "Ik kan het orkest zien zitten en de instrumenten op de juiste plek horen." "Dit kan alleen", vult moeder aan, "bij goede opnames. Die geven een ruimtelijk beeld."

De vele liedjes die haar moeder voor haar heeft gezongen hebben indruk gemaakt. Moeder vertelt dat de liedjes onderdeel zijn van haar cultuur. "In Duitsland heb je veel volklidjes voor volwassenen. In de Nederlandse cultuur heb je dat niet. Hier heb je alleen kinderliedjes. Ook op Duitse lagere school was er veel aandacht voor muziek. Ik kreeg lessen theorie en actief luisteren naar klassieke muziek. Mila kan de Duitse

volksliedjes ook op de hobo spelen, want moeder heeft de bladmuziek bewaard. Mila houdt ook van zingen. In groep 7 heeft zij ook veel liedjes van haar lerares geleerd. Daar was het een gewoonte voor de pauze te zingen en heeft ze liedjes als *Grootvaders fiets* en *When the lions sleep* gezongen. In groep 8 wordt niet gezongen. Thuis zingt Mila graag *Hallelujah*. Moeder en dochter steggelen nog even welke uitvoering het mooist is. Moeder "Mila heeft nu ik er over nadenk altijd iets met muziek gehad. Ze vroeg om muziek. Ze was als baby ook gevoelig voor hard geluid. Er was interesse en aanleg bij Mila. Het Leerorkest heeft de deur geopend om er iets mee te doen." Voor moeder is de hobo in huis een herbeleving van het muziek maken in haar eigen jeugd. Moeder legt geen dwang op om te moeten oefenen, maar ondersteunt het wel.

Mila

Mila heeft haar eigen muzieksmaak. Haar klasgenoten houden vooral van R&B. Mila maakt het niet heel veel uit wat anderen van haar muzieksmaak denken.

In groep 3-4 hield Mila van oude cabaretliedjes van muzikanten als Cornelis Vreewijk en Herman van Veen. Dat vindt ze nu ook nog leuk, maar er zijn meer muzieksoorten bijgekomen. Ook de Duitse volksliederen van haar moeder vindt ze leuk. Mila herinnert zich nog dat haar moeder voor haar zong terwijl ze in een schommel op het balkon werd aangeduwd. Moeder lacht: "Dat deed ik s' middags vaak wanneer ik zelf een dipje had in de drukke baby en peuterperiode." Mila haalt met haar moeder de liedjes in herinnering en vertaalt waarover de liederen gaan.

Stukken die Mila op dit moment het allermooist vindt zijn een nummer uit *The Mission* van Ennio Morricone en *de 9^e symfonie van Dvořak*. Op de filmmuziek van *The Mission* is ze geattendeerd door haar vader. De familie heeft de film ook samen gezien. Het nummer dat Mila heel mooi vindt, is de muziek die de scène ondersteunt waarin de missionaris in het oerwoud Indianen tegenkomt en de fluit speelt om vrede aan te bieden. Het geluid van de fluit wordt door de hobo gespeeld. In de 9^e symfonie, door moeder aangeboden, vindt Mila de hobo en pauken erg mooi. De muziek geeft Mila een rustig gevoel. Mila: "Ik luister nu anders naar klassieke muziek. Ik hoor de instrumenten en kan de hobo er uit halen. Ik zie het orkest en zoom in op een solo." Mila: "Vaak luisteren we muziek voor het slapen gaan (op de bank) en dan kan ik best goed in slaap vallen." Moeder vult aan: "een tevreden gevoel." Mila beschrijft de muziek die ze mooi vindt: "Muziek die verdrietig is. Dan zie ik dat iemand op een stoeprandje zit. Het hoeft niet persé klassieke muziek te zijn." Moeder: "Je houdt van melancholie. Verdriet, maar niet te zwaar." Mila vindt dat hobo een instrument is waarmee je goed je gevoelens kan uitdrukken

Andere muziekstukken die Mila aanspreken zijn *Can't stop the beat* en *Caramba* van het Klein Leerorkest. Mila: "*Caramba* is complexer en ik mag er meer in doen." Van de muziekles vindt ze de nummers *Groeten uit Wenen* en *Waltz* leuk.

Mila vertelt waarom ze voor de hobo heeft gekozen hoe de keuze voor de hobo tot stand is gekomen. "We zijn eerst naar het Philharmonisch Orkest geweest. Daarna speelde iedereen een stukje met zijn instrument voor en mocht je kiezen." Mila was gecharmeerd door het uiterlijk van haar instrument. "Ik vond de hobo er mooi uitzien met al die klepjes. En de toon is mooi. Je kan er veel verschillende tonen op maken." Mila zou haar instrument ook geen andere kleur willen geven. Het zwarte ebbenhout vindt ze erg mooi. Hobo is geen makkelijk instrument. Moeder: "Ze heeft er een jaar over gedaan voordat er een noot goed uitkwam." Mila vult aan: "De snelle wisselingen van de kleppen zijn moeilijk en het ademen (circulair ademen) is lastig." Ze probeert het voor te doen en draait met haar ogen om te laten zien hoe moeilijk het is. En dan hebben ze het nog niet eens over de rietjes gehad. De rietjes zijn kostbaar en kwetsbaar. Mila en haar moeder vertellen dat het Leerorkest nu plastic rietjes voor de hobo's gebruikt. "Het geluid is soms niet om aan te horen. Dat is wel jammer."

Mila doet voor hoe ze met hobo moet staan. Mila: "Recht vooruit kijken, rechte benen en niet leunen." Op andere momenten merkt ze niet dat ze anders staat.

Wat is het verschil tussen luisteren en spelen? Mila: "Als ik luister hoor ik de instrumenten apart en waar ze in de ruimte zitten. Als ik speel ben ik bezig om goed te spelen. Als ik het goed kan, dan ga ik ook mee bewegen. Als ik verdrietig speel, speel ik langzaam. Als ik vrolijk speel, speel ik snel. In het orkest speel en luister ik." Wanneer Mila iets gaat spelen, zingt ze eerst zachtjes de melodie voor. Ze heeft twee muziekstukjes zelf bedacht, maar vindt ze niet goed.

Moeder: "Het Leerorkest is op haar pad gekomen, waardoor het muzikale deel van Mila tot ontwikkeling is gekomen." Mila vindt vooral het Klein Leerorkest leuk. Daarom heeft ze ook gekozen voor het Spinoza Lyceum. Deze daltonschool met specifieke aandacht voor kunst en cultuur heeft een orkest met daarbij horende muzieklessen en muziektheorie. Mila heeft auditie gedaan om in het orkest te komen en is aangenomen. Daarnaast zal ze naar de muziekschool blijven gaan. Muziek is een hobby, naast sporten. Mila wil dierenarts of uitvinder worden.

5.8. Conclusies portretten

Algemeen

In deze paragraaf wordt teruggeblikt, daarbij de systematiek van de portretten aanhoudend, op de 'schoolomgeving van het kind', 'thuis' en 'de beleving van het kind'. Onder het kopje 'kind' wordt ingegaan op de vormen van zelfbewustzijn en de mediale vaardigheden.

School

Het is opvallend dat de kinderen in het reguliere onderwijsprogramma weinig muziek lijken te krijgen. Zingen op school is bijvoorbeeld geen vanzelfsprekendheid. De kinderen gaven aan vooral te zingen bij speciale gelegenheden zoals Kerst. Drie leerkrachten (groep 7 en 8) van een school die voor dit onderzoek zijn geïnterviewd vertelden geen ander muziekonderwijs naast het Leerorkest te geven. Het Leerorkest zorgt op de school voor het muziekonderwijs.

Bij de kinderen zelf is ten aanzien van het Leerorkest vooral te merken dat ze veel plezier hebben in het samen muziek maken. Wel vindt een enkeling dat het tempo van het Leerorkest te laag ligt. Dat zijn meestal kinderen die goed zijn en extra les in het Klein Leerorkest en op de muziekschool krijgen. De muziekschool zien de kinderen als een plek om beter te worden. Het besluit om naar de muziekschool te gaan is te danken aan de mogelijkheid die het Leerorkest hen heeft geboden. Hier is voor vijf van de zes kinderen een directe relatie tussen. Het zesde kind gaat al jaarlijks met zijn ouders naar de open dag van het Muziekcentrum.

Thuis

De muziek die kinderen thuis leuk vinden varieert van onder kinderen populaire muziek zoals R&B, rap en hiphop, tot muziek die ze van thuis meekrijgen. Deze muziek varieert van klassieke muziek tot Nederlandstalige muziek en jazz. De invloed van de muziek van thuis op het kind is merkbaar. Hierin lijkt vooral de moeder een grote invloed te hebben. Of deze aanname correct is, zou verder onderzocht moeten worden. In vier van de zes portretten was er een gesprek met moeder en kind. Elke moeder heeft een bepaalde voorliefde voor muziek en een bepaalde manier waarop zij dit naar haar kind verwoordt en overbrengt. Zo vertelde de Ghanese moeder van Habiba dat muziek voor haar een wijze is om "geestelijk tot rust te komen". Dit geldt ook voor Habiba, waarbij haar moeder aan het bespelen van haar instrument hoort dat het een zware schooldag is geweest. Na een schooldag gaat Habiba eerst huiswerk maken en daarna gelijk viool spelen. Voor Benjamins moeder hangt zingen samen met haar geloof. Ze zingt in de kerk en zingt daar gospels. Benjamin gaat mee en komt hierdoor veel in de kerk, waar hij soms de kerkgangers ook op piano begeleidt. Hij is ook welkom in diverse andere kerken in de buurt om in zijn vrije uurtjes piano te spelen ("Ze kennen me daar"). Ook bij Marius is de voorliefde van zijn moeder voor kunst en cultuur, specifiek voor klassieke muziek merkbaar. Bij Mila was zowel de invloed van vader als moeder merkbaar. Beiden hebben een uitgesproken muziekvoorkeur. Mila's vader stelt prijs op een goede geluidskwaliteit van muziek, waardoor er in huis een plek is gecreëerd waar door de opstelling van de boxen ruimtelijk geluisterd kon worden. Deze ervaring kan Mila ook beschrijven. Bij het luisteren voor deze boxen wijst ze aan waar instrumenten in het orkest zitten. Naast het feit dat muziek, zingen en dansen, een plek heeft in het gezin waarin de kinderen leven, is ook opvallend dat elk kind wel met een of twee kinderen in zijn omgeving samen muziek maakt. Dit kan een broertje zijn die ook in het Leerorkest speelt, een buurmeisje, maar vaak zijn het neefjes en nichtjes, die ook een muziekinstrument bespelen.

In alle zes de gezinnen was het bespelen van een instrument een onderdeel van het gezinsleven geworden. Het instrument en de plek om te oefenen had over het algemeen een centrale plek in de woonkamer.

Er is gesproken met kinderen uit diverse culturen. Het gekozen instrument had bij de zes kinderen niet een specifieke plek en/of status in de cultuur waar ze vandaan komen. Wel bleek muziek in sommige gevallen een bijzondere rol in het dagelijks leven te hebben. Zoals in het Ghanese gezin, waar muziek een rustpunt biedt. Maar ook in het Nederlands-Duitse gezin waar de moeder in haar jeugd via school veel klassieke muziek beluisterde. Of de Filippijnse moeder, die in haar jeugd meer met muziek en dans had willen doen. Voor de Ghanese moeder van Benjamin is het instrument een middel waarmee haar zoon zich kan onderscheiden en een mooie plek in de maatschappij kan verwerven.

Bij twee kinderen lijkt er een directe relatie tussen de plek van muziek in het gezinsleven en de plek waar het kind het liefste muziek maakt. Benjamins moeder zingt graag samen met mensen in de kerk. Benjamin speelt het liefste met anderen in het Klein Leerorkest. Bij Habiba is muziek een vorm van innerlijke rust en reflectie. Habiba oefent het liefst thuis op haar instrument.

De muziekinteresse van de ouders lijkt van invloed op kinderen. Niet noodzakelijk in hun muziekkeuze, uitzonderingen daargelaten, maar in de ruimte die men hier in het gezin aan geeft. Het praten van de moeder met het kind over muziek geeft diepte aan de beleving. Zoals Mila die met haar moeder praat over muziekstukken, welk stuk het mooist is of waar een tekst over gaat. Of Marius die door een uitleg van het *Zwanenmeer* door zijn moeder meer emotie in zijn spel legt.

Kind

Mediale vaardigheden: lichaam

Bij een paar kinderen is gevraagd of ze anders staan wanneer ze hun instrument vast hebben. De meeste kinderen lieten dan zien hoe ze staan wanneer ze spelen. Dit onderdeel bleek makkelijker vast te leggen met observeren. De kinderen veranderden direct van houding wanneer zij hun instrument in hun handen hadden en speelden. De kinderen konden ook goed uitleggen hoe ze anders stonden. Een aantal kinderen is gevraagd of ze bemerkten dat ze op andere momenten ook anders staan. Dit vonden zij van niet.

Mediale vaardigheden: voorwerpen

De keuze voor een instrument had vooral te maken met de klank die de kinderen mooi vonden en het uiterlijk van het instrument.

De kinderen vinden het instrument niet per definitie moeilijk. Ze weten dat ze het instrument moeten leren bespelen en vinden dat niet moeilijk. Wel vinden de kinderen bepaalde noten of het noten lezen lastig.

Een vraag die bij waarnemen hoort, namelijk het instrument een kleur geven, is toch bij dit onderdeel geplaatst. De meeste kinderen maakten geen gevoelsmatige keuze voor een kleur. Eén meisje vindt de eigen kleur van het instrument erg mooi, een ander kind kiest voor de kleur goud omdat dit het meest kostbaar is, weer een ander kind wil zijn instrument in tijger-uitvoering omdat het instrument aandacht trekt. Eén meisje begreep de bedoeling van de vraag en koos voor de kleur lichtblauw, omdat deze kleur haar een zacht gevoel geeft, een gevoel dat haar instrument haar ook geeft.

Mediale vaardigheden: taal

In het onderzoek is alleen ingegaan op het feit of zij thuis en/of op school zingen. Op school blijkt er weinig te worden gezongen. Wel zingen de kinderen thuis. Een aantal kinderen gaf te kennen liever muziek met een instrument te maken dan te zingen. Sommige kinderen gaven aan dat ze niet kunnen zingen. Anders gezegd, deze kinderen zijn beter getraind in het beheersen van een instrument dan van hun stem.

Mediale vaardigheden: grafische symbolen

Alle zes de kinderen kunnen noten lezen en gaven aan de melodie in het hoofd te kunnen horen. Dit was heel duidelijk te zien bij Mila en Habiba die, voordat zij een stuk spelen, het zachtjes voorzingen. Dit onderdeel kan echter beter beoordeeld worden door musici. Of een kind een noot of rust voelt, telt of zijn docente laat tellen, is aan een paar kinderen gevraagd. Ook dit is een vraag die het beste door een expert met behulp van een observatie beoordeeld kan worden.

Als opdracht hebben enkele kinderen wel eens een kleine compositie gemaakt. Twee kinderen waren actief met componeren bezig. Een van de twee is een muzikale duizendpoot, die alles wat hij hoort vrij snel op zijn instrument kan spelen. Het componeren lijkt dus een vanzelfsprekend aspect van zijn mogelijkheden. Het meisje dat ook van componeren houdt, beheerst het instrument op haar niveau en vindt componeren leuk. Zij lijkt al de mogelijkheden van haar instrument te willen beheersen. Zo heeft zij ook aan haar muziekdocente gevraagd haar te leren hoe zij haar viool kan stemmen. De andere kinderen zijn niet zozeer met componeren bezig. Zij willen vooral hun instrument beter leren beheersen.

Vorm van zelfbewustzijn: Waarnemen

Aan de kinderen is een groot aantal vragen gesteld die gericht zijn op waarnemen. Naar aanleiding van de gesprekken wordt in de resultaten een onderscheid gemaakt tussen wat de kinderen mooi vinden, c.q. aanspreekt enerzijds, en een diepere laag van het waarnemen anderzijds.

Kinderen kunnen goed formuleren welke muziek hen aanspreekt en wat leeftijdsgenoten aanspreekt. De meeste van de geïnterviewde kinderen hadden een van hun leeftijdsgenoten afwijkende muzieksmaak. Dit konden zij benoemen en vonden ze niet heel belangrijk. Specifieke muziek van het Leerorkest die zij leuk vinden is vrolijke muziek of een muziekstuk waarin hun instrument een grotere rol of solo heeft. De kinderen konden ook goed aangeven waar zij het liefst muziek maken. De plekken en redenen varieerden. Wanneer het Leerorkest werd genoemd, dan werd verwezen naar de gezelligheid van het samen spelen. De muziekschool werd als plek benoemd omdat het kind er beter kan leren spelen. De voorkeur voor thuis spelen had te maken met de rust, maar ook het aspect van huiselijke gezelligheid speelde hierbij een rol.

Vragen die wat dieper ingaan op het waarnemen zijn:

- Luister je doordat je een muziekinstrument bespeelt anders naar (andere) muziek (op bv tv en radio)?
- Hoor je het wanneer iemand in je groepje een verkeerde noot speelt?
- Maak je wel eens muziek als je je vrolijk of verdrietig voelt? (gevoelswaarneming)
- Geef je instrument een kleur en vertel waarom je deze kleur hebt gekozen?
- Wat is het verschil tussen muziek maken en muziek luisteren?

De kinderen konden goed het verschil tussen muziek maken en muziek beluisteren aangeven. Opvallend is dat het luisteren naar muziek samenhangt met het muziek maken. Marius hierover: "Ik luister zodat ik kan spelen. Als je muziek speelt, dan luister je wel, maar speel je het zelf." Benjamin formuleert het als volgt. "Ik vind het leuk om te luisteren, dan pik ik er iets uit op. Ik gebruik de noten om er een nieuw muziekstuk van te maken." En Mila: "Als ik luister hoor ik de instrumenten apart en waar ze in de ruimte zitten. Als ik speel ben ik bezig om goed te spelen. Als ik het goed kan, dan ga ik ook mee bewegen. Als ik verdrietig speel, speel ik langzaam. Als ik vrolijk speel, speel ik snel. In het orkest speel en luister ik."

Vooraf door het spelen van een muziekinstrument zijn de kinderen anders naar de muziek gaan luisteren. Leerorkestmuziek zien de kinderen als een bepaald genre dat zij onafhankelijk van elkaar als 'moderne muziek' omschreven. Met name het klassieke repertoire van hun instrument valt hen op in films, reclame, tonen van mobiele telefoon en op tv. Benjamin hierover: "Soms op Nederland 1 of 2, speelt het Philharmonisch Orkest, dan zie ik de grote fagot, luister wat hij speelt en speel het na." Habiba herkent klassieke muziek in films. "In droevige stukjes spelen ze vaak viool". Marius vertelt dat hij klassieke muziek in reclames hoort en van muzikanten die hij ziet en hoort op weg naar de Dappermarkt in Amsterdam.

Vijf van de zes kinderen gaven aan te horen wanneer andere kinderen in het Leerorkest een verkeerde noot spelen.

De kinderen ervaren emotie in muziek. Twee meisjes beschreven bijvoorbeeld verdrietige muziek in beelden waarbij ze alleen thuis of alleen op een stoepje zaten. Bij Marius hielp het hem om emotie in zijn spel te leggen, door achtergrondinformatie over het gespeelde stuk te krijgen. Ook konden de kinderen met hun instrument een zelfde muziekstuk treurig en vrolijk laten klinken. Dit deden zij met name met het tempo waarmee ze het stuk op hun instrument speelde. Over het algemeen was de reactie van de kinderen dat ze door het spelen hoe dan ook vrolijk worden. Door het spelen van het muziekstuk worden een boze of verdrietige bui van het kind in een goed gevoel omgezet.

Vorm van zelfbewustzijn: verbeelden

Dit aspect van de muziekbeleving bleek lastig in kaart te brengen. Er is niet een muzieksoort die de kinderen graag op hun instrument spelen. Elke muzieksoort wordt bij een bepaalde gelegenheid gespeeld. De moderne muziek van het Leerorkest hoort bij het Leerorkest. De wat moeilijkere stukken van de muziekschool horen bij de muziekschool. Wel proberen de kinderen andere stukken op hun instrument. Dit kan een improvisatie zijn van iets wat het kind heeft gehoord. Zo vindt Benjamin het heel leuk om op zijn fagotrietje geluiden te maken. Sowieso probeert Benjamin alle muziek die hij hoort op zijn fagot (helaas heeft de onderzoeker dit niet kunnen observeren tijdens het interview, omdat een van de kleppen van zijn instrument niet functioneerde. De onderzoeker baseert dit op de uitspraken van de muziekdocente en dirigent van het Leerorkest.) Marius speelt graag uit een muziekboek met bekend klassiek repertoire, dat hij van zijn moeder heeft gekregen. Interessant detail is dat de muziekdocente van Marius vindt dat hij de stap van technisch goed spelen naar musiceren moet zetten. In de privé-setting was te observeren dat hij de muziekschoolstukken inderdaad technisch en enigszins emotioneel speelde, terwijl hij bij de stukken uit het boek van zijn moeder meer musicerde, meebewoog en mee leek te leven. Marius heeft daarnaast ook een melodie van een Efteling-attractie eigen gemaakt zonder bladmuziek. Ook lieten een aantal kinderen horen hoe ze met het tempo van bepaald repertoire het vrolijker of treuriger kunnen laten klinken. Tot slot vertelden de kinderen dat zij ook met andere kinderen in hun vrije tijd muziek maken. Of dit improvisatie of het spelen van bestaande stukken is, is niet duidelijk geworden. Ook dit zou vastgesteld kunnen worden met een observatie van de kinderen die samen spelen.

Wanneer er sprake is van verbeelden, dus iets maken waar emotie van jezelf, je eigen ideeën worden geuit, is niet altijd exact vast te stellen. Van Heusden stelt daarom voor te spreken van *receptieve verbeelding* wanneer het muziek maken gericht is op het zo goed mogelijk overnemen wat de ander (docent) aanreikt en *productieve verbeelding* wanneer de kinderen er hun eigen ervaring en emotie aan toevoegen. Bij deze kinderen van het Leerorkest verschilde dit al naar gelang de plek waar ze speelden, het moment van spelen (tijdens de repetitie, het oefenen) en het stuk zelf. Ook bleek gaandeweg het onderzoek dat de vragen over verbeelden en media soms samengaan. Of zoals van Heusden stelt "het verbeelden vereist bepaalde mediale vaardigheden".

Vorm van zelfbewustzijn: analyseren

Dit onderdeel was in eerste instantie van de vragenlijst verdwenen, omdat analyseren en ook conceptualiseren voor muziek een lastig grijpbaar begrip lijkt. Rotterdamse muziekschooldocenten hebben in een eerder stadium aan Barend van Heusden aangegeven dat zij hier weinig mee doen. Doordat het ook bij het Leerorkestonderzoek moeilijk was hier goede vragen voor te formuleren, is dit onderdeel van de vragenlijst geschrapt. Een van de vragen uit het onderdeel analyse, over de betekenis van muziek voor het kind, werd verplaatst naar het onderdeel leerling. In een later stadium van het onderzoek werd de vraag toch benaderd als een analysevraag. Dit bleek echter niet correct, omdat het over de analyse van muziek moet gaan. De vraag naar de betekenis van muziek voor het kind, is veeleer een vraag naar conceptualisering (in het rijtje de derde vorm van zelfbewustzijn). De vraag is namelijk hoe het kind zichzelf ziet. Van Heusden nuanceert dit wel. De overgang van conceptualisering naar analyse is volgens hem vloeiend.

De antwoorden op de vraag waren hoe dan ook interessant. De kinderen ervaren muziek als van groot belang voor hen. Het is daarom interessant de kinderen nogmaals 'zelf aan het woord' te laten. Benjamin: "Zonder muziek had ik een ander karakter gehad . Omdat ik goed luister naar muziek kan ik, wanneer iemand wat tegen me zegt ook goed luisteren. Ik kan iets herkennen en vergeet het niet. Doordat ik muzieknoten kan onthouden, kan ik ook onthouden wat iemand zegt. Als ik geen muziek had, zou ik dingen snel vergeten." Habiba: "Muziek betekent een beetje veel voor mij. Als ik verdrietig ben, luister ik, speel ik en vergeet ik dat ik verdrietig ben." Marius: "Muziek is belangrijk omdat deze muziek vroeger bestond (red:klassiek) en daarom speel ik het ook. En als iemand doodgaat, kan ik de muziek spelen die die persoon wil en dan wordt het toch gezellig. (red: iets voor andere mensen betekenen)." Jan: "Muziek zorgt ervoor... dat ik me niet verveel." En Mila: "Wanneer er geen muziek zou zijn, zou de wereld er anders uitzien. Je hoort het overal. Het is gezellig en muziek geeft je een lekker gevoel."

6. Conclusies

6.1. Cultuur in de spiegel

Vragen: muziek als vorm van cultureel zelfbewustzijn

Van Heusden (2010) stelt een aantal vragen omtrent muziek als vorm van cultureel zelfbewustzijn. Deze vragen gaan over het muzikaal geheugen van kinderen, de muzikale werkelijkheid van kinderen, hun muzikale en mediale vaardigheden en de relatie van deze drie onderdelen tot elkaar. Hierna wordt een poging gedaan hier antwoord op te geven.

Geheugen: wat hoort er tot het muzikale en geluidsgeheugen van leerlingen, en wat vinden we dat ertoe zou moeten horen?

Wat opvalt naar aanleiding van dit onderzoek is dat er onder vier van de zes Leerorkestleerlingen sprake is van een geheugen voor hun instrument in allerlei muziekvormen en genres die hen in hun vrije tijd via radio, tv, computer, keyboard of mobiele telefoon ter ore komt.

Met de leerlingen wordt niet specifiek een bepaald muzikaal gehoor getraind door bepaalde muzieksoorten te luisteren zoals dit wel (vroeger) in Duitsland op de school van de moeder van Mila gebeurde. De Duitse leerlingen moesten actief naar klassieke muziek luisteren. Of dit hetzelfde is wat Reimer bedoelt, met het trainen van de analyse van klank- en vormeigenschappen om zo meer in staat te zijn emotie in de muziek te horen, is niet duidelijk. Of hier bij het Leerorkest en de muziekschool geen aandacht voor is, is ook niet duidelijk aangezien dit onderzoek niet over de lessen van het orkest en school ging, maar om de muziekbeleving van kinderen die zowel in Leerorkest als op muziekschool zitten.

Werkelijkheid: in welke context wordt welke muziek, door wie, gebruikt?

Met betrekking tot de Leerorkestleerlingen valt op dat een bepaalde muzieksoort hoort bij een bepaalde context waarin zij spelen. Zo noemen de kinderen Leerorkestmuziek moderne muziek en muziek van de muziekschool is muziek om beter door te worden. Opvallend is dat er bij alle zes de kinderen in meer of mindere mate sprake is van een rijke muzikale context. Die muzikale context wordt gevormd door de familieleden die muziek vanuit en in specifieke culturele context ervaren (Ghanese gospel in de kerk of muziek om geestelijk tot rust te komen zoals dit ook in Ghana gebeurt), de muzikale interesse en achtergrond van familieleden (bijvoorbeeld de Duitse volksliederen van een moeder, de interesse van een moeder in klassieke muziek) of jongere familieleden en buurtgenoten waarmee gemusiceerd wordt.

Bij het beluisteren van muziek speelt Youtube een rol. Hier zoeken de kinderen muziek op voor zichzelf of hun ouders. Ook wordt het gebruikt om specifieke muziek te laten horen die voor andere onbekend is. De invloed van tv is tijdens het onderzoek niet heel duidelijk aan de orde geweest. Wel stond de tv ten tijde van de interviews in vijf van de zes gezinnen aan (Bij twee gezinnen was het gesprek rond de geluidloze tv geformeerd, bij twee andere gezinnen keken zusjes tv en bij het vijfde gezin was een broer aan het gamen). Ook gaven twee kinderen aan dat zij specifieke klassieke muziek toevallig op de tv hadden gehoord. Tot slot zijn de kinderen zich er bewust van dat klassieke muziek vaak in films wordt gebruikt om een bepaalde emotie te versterken.

Vaardigheden: Wat laten we leerlingen op welke leeftijd horen – waar brengen we ze mee in contact? En hoe laten we ze de muziek verbeelden?

Het Leerorkest brengt kinderen vanaf groep 5 in contact met symfonische instrumenten. Van verbeelden is in de groepslessen minder sprake. Er is dan sprake van receptieve verbeelding. De kinderen bootsen de muziekdocent na en werken aan hun lichamelijke vaardigheden om het instrument technisch goed te spelen.

Bij een optreden van het gehele Leerorkest zal eerder sprake zijn (productieve) verbeelding, omdat kinderen dan met elkaar samen muziek maken.

Hoe verhoudt muziek zich tot andere vormen van zelfbewustzijn (andere kunstvormen, geschiedenis, religie, ideologie)? Wat zijn kenmerken van de cultuur waarin de muziek functioneert?

De verhouding van muziek tot andere vormen van zelfbewustzijn (andere kunstvormen, geschiedenis, religie, ideologie filosofie etc). Oftewel muziek als een van de manieren om je kijk op de wereld uit te drukken, persoonlijk, maar ook in religie (bijvoorbeeld kerkmuziek) en ideologie (bijvoorbeeld politieke muziek). De rol die muziek speelt in het verleden, in de collectieve cultuur, maar ook het persoonlijk leven.

Op basis van de resultaten van dit onderzoek, is het lastig antwoord op deze vraag te geven.

Over de kenmerken van de cultuur waarin muziek functioneert kan het volgende gezegd worden: in schools verband functioneert deze versnipperd. Muziek volgen leerlingen door lessen van het Leerorkest, muziek in de klas is leerkrachtafhankelijk of wordt gedraaid tijdens feestmomenten (kerst, sinterklaas). In de vrije tijd is muziek meer geïntegreerd in het dagelijks leven onder meer door Youtube, reclame, tv en de achtergrond van de ouders. Muziek is een vanzelfsprekend onderdeel van het bewustzijn van kinderen. Ze horen mede door het instrument dat ze spelen de muziek op verschillende 'plaatsen' (op tv, radio, straat) en in verschillende stijlen (modern, klassiek, filmmuziek).

Vragenlijst

De vragenlijst die ten grondslag ligt aan dit onderzoek is op basis van de resultaten verder gestructureerd en bijgesteld. De vragen zijn meer in *CiS* categorieën ingedeeld. Het *CiS* onderdeel analyse is weer onderdeel van de vragenlijst geworden. Voor de ontwikkeling van de vragenlijst zie bijlagen 1, 3 en 4 waar de vragenlijsten uit de verschillende fases van het onderzoek integraal zijn overgenomen. De definitieve vragenlijst (bijlage 4) zou in gesprek met muziekexperts en muziekdocenten verder uitgewerkt kunnen worden. Dit zou het mogelijk maken om observatiepunten voor de verschillende onderdelen te ontwikkelen. De vragen die zich lenen voor observatie zijn cursief gemaakt in de bijgestelde vragenlijst (bijlage 4). In het onderzoek bleken kleine observaties soms beter te tonen of een kind op een bepaalde manier waarneemt of verbeeldt, dan een vraag die door het kind zelf beantwoord wordt. Een voorbeeld van zo'n observatie was te lezen in het interview met Marius. Op gehoor heeft Marius zichzelf op zijn dwarsfluit een melodie aangeleerd die hij kende van een attractie in de Efteling. Wanneer hij de juiste melodie op de computer terug laat horen, geeft hij precies aan wanneer een noot anders door hem is gespeeld. Deze observatie is niet in een vraag te vangen. Daarnaast speelt deze observatie zich af op het grensvlak van waarnemen en verbeelden. Sowieso blijkt dat bepaalde antwoorden tot verschillende vormen van het zelfbewustzijn en mediale vaardigheden gerekend kunnen worden. Zo wil Habiba haar instrument bijvoorbeeld op allerlei manieren kunnen beheersen/gebruiken. Zij wil spelen, componeren en stemmen. Wanneer je dit uit elkaar haalt, valt spelen onder de mediale vaardigheid/artefact, componeren onder mediale vaardigheid/grafische notatie en stemmen onder waarnemen en mediale vaardigheid:artefact.

Een verdieping in de vragenreeks bleek ook mogelijk. Het onderdeel waarnemen is in de bijgestelde vragenlijst opgedeeld in vragen over smaak en vragen die specifiek ingaan op waarnemen.

Daarnaast kwam in de gesprekken veelvuldig ter sprake dat de kinderen bepaalde muziek zochten of hadden gezien op Youtube. Youtube kan in onderzoek gebruikt worden om snel in kaart te brengen welke muziek ze graag luisteren. Kinderen kunnen dan de muziek in korte tijd aan de onderzoeker laten horen (en laten zien).

Tot slot is een poging gedaan de vragen te plaatsen in het schema, om zo te kijken of er nog een extra laag is aan te brengen in het onderzoek. Het laat echter alleen nog meer zien dat de diverse vormen van zelfbewustzijn en mediale vaardigheden niet altijd goed uit elkaar te halen zijn. Die zie je bijvoorbeeld bij de mediale vaardigheid taal in combinatie met zelfwaarneming en zelfverbeelding.

1) Wat is de cultuur van de leerlingen, waar ze op reflecteren?	2) Over welke basisvaardigheden beschikken ze?	Zelf-waarneming (voelen, luisteren, kijken)	Zelf-verbeelding (fantasie, kunst)	Zelf-conceptualisering (taal, symbolen)	Zelf-analyse (logica, structuur)
3) Welke media beheersen ze?	4) Productief, (maken) en/of receptief (meemaken)?				
Hun lichaam (beweging, gebaren, klank)		- Hoe gaan de kinderen staan, / zitten met hun instrument? - Hoe luisteren ze naar de muziek van zichzelf en anderen?			(Kunnen de kinderen het luisteren en spelen van muziek formuleren in lichamelijke ervaringen.)
Voorwerpen (instrumenten objecten, textiel, sculpturen)		- hoe bespelen ze hun instrument (technisch)?	- hoe bespelen ze hun instrument (emotie)?		
Taal (zang, gesproken en geschreven)		zingen		Is de beleving van klassieke instrumenten/concertgebouw bij de kinderen van het Leerorkest veranderd? Praten ze anders over deze onderwerpen dan leeftijdsgenoten die geen Leerorkest hebben gehad? Wat wil je later met muziek doen? Hoe formuleren kinderen de rol van muziek in hun leven? Hoe reflecteren kinderen hierop?	
Grafische symbolen: tekeningen, schilderkunst, foto, film, video		Kunnen de kinderen noten lezen? Kunnen de kinderen de muziekstukken van notenschrift zingen?	Kunnen de kinderen de noten spelen?		Kunnen kinderen muzikale structuren analyseren?

6.2. Leerorkest

Bijzonder aan het Leerorkest is dat het kinderen kansen biedt om in de vrije tijd met muziek verder te gaan. Wanneer een kind aanleg heeft voor en interesse heeft in muziek en een muziekinstrument, dan komt dit in het meerjarig Leerorkest en het Klein Leerorkest aan de oppervlakte. Het Leerorkest is een waardevol project waarin veel aandacht is voor de mediale vaardigheden van kinderen. Met name vaardigheden op het gebied van het instrument (artefact) en de het leren lezen van noten (grafische symbolen). Kinderen leren een instrument spelen en leren noten lezen.

Wat echter ook opvalt is dat op school, in het Leerorkest en op de muziekschool overzicht op de gehele muziekbeleving ontbreekt. Het Leerorkest houdt zich bezig met Leerorkestrepertoire, de muziekschool met repertoire voor het instrument en school is blij dat het Leerorkest er is. De groepsleerkracht heeft geen idee welke muziekontwikkeling het kind heeft doorgemaakt. Het Leerorkest is er voor de muziek, en de muziekvoortgang wordt niet beoordeeld en doorgegeven wanneer kinderen naar andere klassen gaan.

Met andere woorden: aandacht voor de muzikale beleving en voor de reflectie van kinderen op hun eigen cultuur binnen en buiten school ontbreekt. Uit dit onderzoek blijkt dat er voldoende is om op te reflecteren. Oorzaak van het ontbrekende totaalbeeld is niet per definitie toe te schrijven aan het Leerorkest, de muziekschool of het onderwijs. Het is zoals het systeem in elkaar zit. Een bewustwording van de mogelijkheden is interessant. Het is een onderwerp waar het Leerorkest en de scholen het met elkaar over kunnen hebben. En ook hier kan Youtube een rol spelen. Het is een eenvoudige manier om te kijken welke muziekculturen er in de klas zitten. Daarnaast zou er nagedacht moeten worden over hoe de muziekontwikkeling van kinderen beoordeeld en gerapporteerd kan worden, zodat zowel Leerorkest, muziekschool en school hier inzicht in hebben.

Literatuur

Balsters, H. , Bank, E., Klerk, de, M., Menses, J. M, Mourik, van, Stieger, K., Tilburg, van, H., Weerstra, E. en Wijnen C. (1985). *'Als ik de muziek hoor dan word ik dus helemaal witheet, helemaal koud, gewoon rood, paars, geel'*. Utrecht (scriptie).

Dijk, J.van (1984). *Muziekbeleving bij kinderen: 'Blauw is heel mooi, en paars is schel'*. In: Muziek & onderwijs. Jaargang 21, nummer 5.

Doelman, S., D. van Grootheest, C. Koen, S. Pagen en L.Taal (1982). *De muziekbeleving van 5 leerlingen van de Utrechtse muziekschool: een leeronderzoek*. Utrecht: RU Pedagogiek (scriptie).

Eerde, H. en C. Schenkeveld (1999). *Kinderen aan het woord over hun brede school*. Rotterdam: RISBO.

Gool, van W. en P. van Wijngaarden (2005). *Vrije tijd: van vermaak tot transformatie. Beleving op niveau*. In: Clou april 2005.

Govers, T. (2007). *De kunst van het beleven, onderzoek naar beleving in drie kunstmusea*. Internationale Hogeschool Breda / Vrijetijdsmanagement.

Heusden, van, B. (2010). *Cultuur in de Spiegel, naar een doorlopende leerlijn cultuuronderwijs*. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen en SLO.

Hoogenboom, R. (1987). *Muziekbeleving van kinderen*. In: Muziek & Onderwijs. Jaargang 25, nummer 2.

Pelleboer, G. (2008). *Beleving in het muziekonderwijs*. Scriptie ArtEZ Conservatorium Zwolle, Opleiding pedagogiek.

Polderman, E. (2007). *Theater, een hele belevenis. Kwalitatief onderzoek naar de beleving van kinderen van het theater*. Universiteit van Tilburg, Algemene Cultuurwetenschappen.

Bijlagen

Bijlage 1: Vragenlijst leerlingen - januari 2010

De leerling (wat kent het kind en hoe beleeft hij/zij dit (mooi/lelijk))

persoonlijk thuis/privé, school, Leerorkest, muziekschool en combinatie van deze vier.

- Welke muziek vind je mooi?
- Hoe ben je tot het besluit te gekomen om muzikles te gaan volgen?
- Welke muziek van het Leerorkest vind je mooi?
- (Ben je door het Leerorkest andere muziek gaan luisteren?)
- Wat vind je het allerleukst, Leerorkest, les op de muziekschool, (muzikles op school) of alleen thuis spelen? Waar maak je de mooiste muziek?
- Wat is voor jou het verschil tussen muziek maken en muziek luisteren? Wat is het verschil tussen samen spelen en/of zingen, of alleen je instrument te bespelen?
- Wat wil je met je muziek later bereiken?

De context

Thuis, school, cultuur en leefomgeving

- Welke muziek luister je thuis?
- Wordt er thuis muziek gespeeld? In welke context is er thuis muziek in je leven? Wat vind je ervan? Vind je het mooi?
- Speel je buiten het Leerorkest en de muziekschool ook op andere momenten?

Cultuur in de Spiegel

* Mediale vaardigheden:

- Waarom heb je dit instrument gekozen?
- Wat is er zo leuk aan?

* Vorm van zelfbewustzijn: waarnemen

- Luister je doordat je een muziekinstrument bespeeld anders naar (andere) muziek (op bv tv en radio)?
- Hoor je het wanneer iemand in je groepje de verkeerde noot speelt?
- Maak je wel eens muziek als je je vrolijk of verdrietig voelt? (gevoelswaarneming)
- Geef je instrument een kleur en vertel waarom je deze kleur hebt gekozen? Welke kleur vind je bij je instrument passen?

* Vorm van zelfbewustzijn: verbeelden

- Wat speel je graag op je instrument?
- Bedenk je met je instrument wel eens zelf een liedje of melodie?
- Maak je met een familielid of vriend in je vrije tijd ook wel eens zelf muziek

* Vorm van zelfbewustzijn: conceptualiseren

- Kun je me ook iets vertellen over de geschiedenis van je instrument? Zou je meer over je instrument willen weten?

*Vorm van zelfbewustzijn: analyseren

- Is muziek belangrijk in je leven? Waarom is muziek belangrijk in je leven? Wat betekent muziek voor je?
- Zijn er nog andere dingen (zoals tekenen, sport, schrijven) die belangrijk voor je zijn?

Bijlage 2: Vragenlijst ouders, leerkrachten, muziekdocenten januari 2010

Vragen voor de ouders:

De vragen zijn er op gericht om meer zicht te krijgen op de leerling en zijn muziekbeleving.

Wie is het kind? Wat is de betekenis van muziek in zijn leven?
Welke rol heeft het instrument in huis?
Zorgt het kind goed voor het instrument?
Gaat hij/zij zelf oefenen? Vraag je of hij/zij oefent?

Vragen voor de leerkracht:

De vragen zijn er op gericht om meer zicht te krijgen op de leerling en zijn muziekbeleving.

Wat is het effect van de muzieklessen op de kinderen?
Welke ontwikkeling heb je gezien?

Vragen voor de muziekdocent:

De vragen zijn er op gericht om meer zicht te krijgen op de leerling en zijn muziekbeleving.

Wat is het effect van de muzieklessen op de kinderen?
Welke ontwikkeling heb je gezien?
Welke muziekinteresse heeft het kind?
Heb je dit kind specifieke muziek vanuit zijn interesse aangeboden? Wat precies?

Bijlage 3: Vragenlijst kinderen Leerorkest februari 2010

De leerling (wat kent het kind en hoe beleeft hij/zij dit (mooi/lelijk))

persoonlijk thuis/privé, school, Leerorkest, muziekschool en combinatie van deze vier.

- Welke muziek vind je mooi?
- Hoe ben je tot het besluit te komen om muziekles te gaan volgen?
- Welke muziek van het Leerorkest vind je mooi?
- Ben je door het Leerorkest andere muziek gaan luisteren?
- Wat vind je het allerleukst, Leerorkest, les op de muziekschool, (muziekles op school) of alleen thuis spelen? Waar maak je de mooiste muziek?
- Wat is voor jou het verschil tussen muziek maken en muziek luisteren? Wat is het verschil tussen samen spelen en/of zingen, of alleen je instrument te bespelen?
- Wat wil je met je muziek later bereiken?
- Is muziek belangrijk in je leven? Waarom is muziek belangrijk in je leven? Wat betekent muziek voor je?
- Zijn er nog andere "dingen" (zoals tekenen, sport, schrijven) die belangrijk voor je zijn?

De context

Thuis, school, cultuur en leefomgeving

- Welke muziek luister je thuis?
- Wordt er thuis muziek gespeeld? In welke context is er thuis muziek in je leven? Wat vind je ervan? Vind je het mooi?
- Speel je buiten het Leerorkest en de muziekschool ook op andere momenten?
- Wat is de rol van muziek in jouw cultuur?
- Wat betekent het instrument in jouw cultuur? Status/onbekend.
- Wat heb je op school geleerd over muziek?
- Wat heb je in het Leerorkest geleerd over muziek?
- Wat heb je thuis geleerd over muziek?
- Wat heb je op de muziekschool geleerd over muziek?

Cultuur in de spiegel

- * Mediale vaardigheden: lichaam
 - Zit of sta je ook anders wanneer je je instrument in je handen hebt?
 - Krijg je dit zo ook geleerd?
- * Mediale vaardigheden: voorwerpen
 - Waarom heb je dit instrument gekozen?
 - Wat is er zo leuk aan?
 - Is het een moeilijk instrument om te bespelen? Vertel eens?
 - Kun je zelf een lied componeren? Wat gebruik je dan van hetgeen je al kent?
- * Mediale vaardigheden: taal
 - Zingen jullie op school?
 - Zing je alleen?
 - Wat doet zingen met je?
- * Mediale vaardigheden: grafische symbolen
 - Kun je noten lezen? Hoor je de noten/melodie in je hoofd?

- Voel je hoe lang een noot of rust duurt of moet je tellen (of de juf telt)?
- Kun je zelf noten/een melodie schrijven?

* Vorm van zelfbewustzijn: Waarnemen

- Luister je doordat je een muziekinstrument bespeeld anders naar (andere) muziek (op bv tv en radio)?
- Hoor je het wanneer iemand in je groepje de verkeerde noot speelt?
- Maak je wel eens muziek als je je vrolijk of verdrietig voelt? (gevoelswaarneming)
- Geef je instrument een kleur en vertel waarom je deze kleur hebt gekozen? Welke kleur vind je bij je instrument passen?
-

* Vorm van zelfbewustzijn: verbeelden

- Wat speel je graag op je instrument?
- Bedenk je met je instrument wel eens zelf een liedje of melodie?
- Maak je met een familielid of vriend in je vrije tijd ook wel eens muziek?

Bijlage 4: **Vragenlijst kinderen muziekbeleving voor de toekomst**

School

- Wat heb je op school geleerd over muziek?
- Wat heb je in het project X¹ geleerd over muziek?
- Wat heb je thuis geleerd over muziek?
- Wat heb je op de muziekschool geleerd over muziek?
- Hoe ben je tot het besluit te gekomen om muziekles te gaan volgen?
- Zingen jullie op school?

Thuis

- Welke muziek luister je thuis?
- Wordt er thuis muziek gespeeld? In welke context is er thuis muziek in je leven? Wat vind je ervan? Vind je het mooi?
- Speel je buiten het school/muziekschool/project X ook op andere momenten?
- Wat is de rol van muziek in jouw cultuur?
- Wat betekent het instrument in jouw cultuur? Status/onbekend.

Kind

- * Mediale vaardigheden: lichaam
 - *Zit of sta je ook anders wanneer je je instrument in je handen hebt? (observatie)*
 - Krijg je dit zo ook geleerd?
- * Mediale vaardigheden: voorwerpen
 - Waarom heb je dit instrument gekozen?
 - Wat is er zo leuk aan?
 - Is het een moeilijk instrument om te bespelen? Vertel eens?
 - Kun je zelf een lied componeren? Wat gebruik je dan van hetgeen je al kent?
 - Geef je instrument een kleur en vertel waarom je deze kleur hebt gekozen? Welke kleur vind je bij je instrument passen?
- * Mediale vaardigheden: taal
 - Zing je alleen?
 - Wat doet zingen met je?
- * Mediale vaardigheden: grafische symbolen
 - *Kun je noten lezen? Hoor je de noten/melodie in je hoofd? (observatie melodie zingen)*
 - *Voel je hoe lang een noot of rust duurt of moet je tellen (of de juf telt)? (observatie door muziekdocent)*
 - Kun je zelf noten/een melodie schrijven?
- * Vorm van zelfbewustzijn: Waarnemen
Smaak en beleving:
 - Welke muziek vind je mooi?
 - Welke muziek van het project X vind je mooi?
 - Wat vind je het allerleukst, project X/ les op de muziekschool /muziekles op school/ alleen thuis spelen? Waar maak je de mooiste muziek?

¹ Een project als het Leerorkest.

Verdieping van de waarneming:

- Wat is voor jou het verschil tussen muziek maken en muziek luisteren? Wat is het verschil tussen samen spelen en/of zingen, of alleen je instrument te bespelen?
- Ben je door het project X andere muziek gaan luisteren?
- Luister je doordat je een muziekinstrument bespeeld anders naar (andere) muziek (op bv tv en radio)?
- Hoor je het wanneer iemand in je groepje de verkeerde noot speelt?
- Maak je wel eens muziek als je je vrolijk of verdrietig voelt? (gevoelswaarneming)

* Vorm van zelfbewustzijn: verbeelden

- Wat speel je graag op je instrument?
- Bedenk je met je instrument wel eens zelf een liedje of melodie?
- Maak je met een familielid of vriend in je vrije tijd ook wel eens muziek?

* Vorm van zelfbewustzijn: conceptualiseren

- Wat wil je met je muziek later bereiken?
- Is muziek belangrijk in je leven? Waarom is muziek belangrijk in je leven? Wat betekent muziek voor je?

Colofon

Onderzoek in opdracht van het Jeugdcultuurfonds Nederland

Onderzoek en tekst:
Bureau Konings Kunst, Fianne E.M. Konings
Rotterdam juni 2010

Eindredactie: Francy Derks

Met dank aan:
De kinderen, hun ouders, leerkrachten en muziekdocenten die aan het onderzoek hebben meegewerkt.
Basisschool Samenspel, locatie Kantershof te Amsterdam.
Rijksuniversiteit Groningen: Barend van Heusden.
Muziekcentrum Zuidoost te Amsterdam Zuidoost Annelies Eringa, Martje Diemer en Marco de Souza.